

ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

ՏՆՅՐԷՆ-ԽՄԲԱԳՐԱՊԵՏ Մ. ՊԱՂՏԱՍԱՐԵԱՆ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Խմբագրական

1. «Համալսարան» կը յայտարարէ՝ 65

Դասախօսք. եւ Հրապարակախօսք.

2. Մատուրէն Պէթըլօի ճանը [ՆՇԱՆ] 67

3. Ֆրանսական թատրոնը 18րդ դարու մէջ — 4. Լատուսե [ՄՈԳ-ՊԵՏ] 71

4. Առողջապահական դասեր, Կերակուրները-Պրօֆ. Պրուսսա [Կ. ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆՏ] 81

Գիտական Լուրեր եւ Եորուքիւններ

5. Յարգանք Պարոն Մարէշի. 90
6. Մագերուն ոպիտակնալուն

պատճառը 90

7. Ժանտատենդը եւ Շիճկարուժութիւնը 91

8. Այժին կաթը 92

9. Երաժշտութիւնը եւ մտեկները 93

10. Ալբոլամոլութիւնը եւ թոքախտը 93

11. Թոչուններու թռիչքին բարձրութիւնը 94

Վերջին Հրատարակութիւններ

Ֆրանսերէն գրքեր եւ թերթեր

12. Լա Ռըվիլ (Բանտերի դարմանը) 95

13. Ընկերային Առողջապահութիւն — Էմիլ Տիւքլօ — 96

14. Կենդանի էակին Միութիւն — Ֆ. Տիւթոէք — 96

Բ. ՇՐՋԱՆ (1901 - 1902, ՓԵՏՐՎԱՐ) ԹԻՒ 3,

ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆ — ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆ — ՏՊՐԱՆ

4, Rue Ortolan - PARIS

ԻՇԽԱՆ ԳՈՒԻՏՈՆ ԼՈՒՍԻՆԵԱՆ

ՆՈՐ ԲԱՌԳԻՐԲ

ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ

ՅՐԱՆՍԱՀԱՅ

ՀԱՏՈՐ Ա. — (A — H)

Մեր մէջ՝ ինչպէս գրական՝ նոյնպէս եւ գիտական բառերու ճոխութեամբ այս միակ ընդարձակ բառարանին առաջին հատորը կ'արժէ 25 ֆրանք (թղթակազմ) :

Երկրորդ հատորը, որ նոյնպէս 25 ֆրանք պիտի արժէ, մտ է աւարտելու :

Գնելու համար գիմելու է առ մասենագիրն 108 Avenue de Neuilly, à Neuilly sur Seine—Près Paris. (France)

Իշխան Գ. Լուսինեանի ուրիշ գործերէն զնել ուզողները կրնան դիմել անաւ մեր հասցեին, որոնց ցուցակը պիտի հրատարակենք :

ՄԿԱ ՎԱԽ ՉՈՒՆԻՄ

(ԳԻՒԼՍՏԱՆՅԻ) — Գին 50 սանթիմ

ՈՒԽՏ

(ԲԵՂՈՒ-ԲԷԿՍԱՆ) — Գին 1 ֆրանք

Ազգային կեանքէ անուած այս երկու հետաքրքիր եւ կարեւոր անձերու վաւերական նամակ պարունակող գրքոյիները կ'արժէ որ ամեն մարդ ունենայ : Հասոյթը՝ (ծախքերը գոցուելէ վերջ) հեղինակը հայ որդերուն կը յատկացնէ : Գնելու համար գիմել Impr. B. Missac, 4, rue Ortolan—Paris, կամ Impr. Arménienne (Venise St. Lazar, Italie).

ԳԵՂՈՒՆԻ

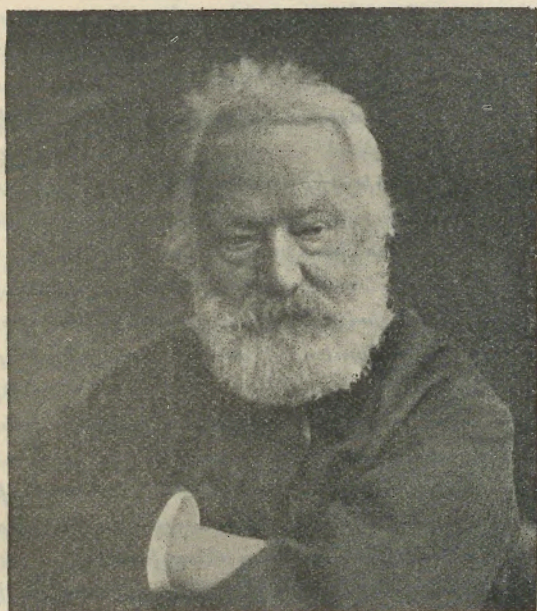
«Բազմալէզ» ի խմբագրութիւնը սկսած է հրատարակել Գեղունի անունով գեղարուեստական թերթ մը, որ՝ գթասիրական կանոնաւոր շարունակութիւնը պիտի ըլլայ Որբունիին :

Գեղունիին կը հրատարակուի երկու ամիսը մէկ անգամ. ունի Որբունիին ծաւալով ութը միածաղիկ էջեր, մաքուր թղթի վրայ :

Ա. թիւը, որ երեցած է Դեկտ. 1ին, զարդարուած է սիւնիկ-կռալիւզ գեղեցիկ պատկերներով (12 հատ) : Կը պարունակէ, դարձեալ, գեղարուեստական, կենսագրական շահագրգիռ յօդուածներ :

Կողքը կը ծառայէ մասնաւորապէս Վենետիկի Մխիթարեան Հայրերու գործերուն յայտարարութեանց եւ ազգային ժամանակագրական ինչպէս նաեւ գիտական լուրերու :

Բաժնեգիրը 3 ֆրանք է. գիմել՝ Rédaction de la revue «Pazmaveh» Venise (St-Lazare) — Italie.

ՎԻՔԹՈՐ ՀԻՒԿՈ

ԽՈՐ ՄԵՐՈՒԹԵԱՆ ՀԱՍԱԿԻՆ ՄԷՋ

ՎԻՔԹՈՐ ՀԻԼԿՈ

I

Մանկութիւնը եւ երիտասարդութիւնը — Գրական կեանքը
Զգուածները եւ մահը :

Վիքթոր Հիլկո *) ծնած է Պրզանսոնի մէջ 1802 փետրուար 26ին : Իր հայրը, Սիթիսպէն Հիլկո, ծաղումով կորէնցի էր եւ մայրը, Սօֆի Փանսուա Թոնպիւշէ՝ Վանսէէն մը :

Սիթիսպէն Հիլկոյի դիրքը մեծապէս ազդեց իր զաւկին մտքին ու ձգտումներուն վրայ : Նախ հարիւրապետ մը, յեղափոխութեան ատեն, ֆրանսական բանակին մէջ, հետըզհետէ զանազան բարձր պաշտօններու կանչուեցաւ, շատ մը բարձր անձերէ եւ զօրավարներէ, իբր օգնական, իբր հրամանատար, իբր կառավարիչ, եւ այլն : Երբ Վիքթոր Հիլկո կը ծնէր, իր հայրը հազիւ երկու տարուան հանգիստ մը կը վայելէր, զօրապետ Մօսօի վարած Ռէնի Արեւելեան բանակին մղած պատերազմէն յետոյ, եւ կը դադարէր Պրզանսոն քաղաքը՝ տեղական զօրքին հրամանատարի պաշտօնով : Վեց շաբաթ չանցած հրաման կը ստանար իր գունդերովը մեկնիլ Քորսիքա եւ Էլպս կղզին :

Այսպէս տարուած իտալական երկնքի տակ, Վիքթոր իր մանկական առաջին տպաւորութիւնները կը ստանայ անոր կապոյտին միապաղաղ բանաստեղծութեան մէջ եւ իր շրթունքները առաջին անգամ տեղական լեզուին անուշ ներդաշնակութիւնները կը յօդեն :

1805 ին երբ Սիթիսպէն Հիլկո, Նաբուէոն կայսեր

*) Ամբողջ Ֆրանսան փետրուարի վերջին շաբթուան մէջ տօնեց մեծ գրագէտին եւ բանաստեղծին ծննդեան հարիւրաւեակը : Կ'արժէ որ մենք ալ կանչ աշնակնք պահ մը արիւղերական գրագէտին, Վիքթոր Հիլկոյի, վրայ, զոր ճանչնալ կը նշանակէ, «ճանչնալ ֆրանսական 19րդ դարու ամբողջ գրականութիւնը» :

հրամանաւ ժէն կը մեկնէր, մինչ իր կիներ եւ զաւակները Փարիզի ճակատն կը բռնէին եւ կը հաստատուէին Քլիշի փողոցին 24 թիւ տունը:

1807 ին Վիքթոր Հիլկո հինգ տարեկան էր, իր հայրը նարուիի թագաւորէն, ժողէ՛ք նարուիոնէն, Սվէլինո քաղաքին կառավարիչ կը կարգուէր եւ կարծելով երկար հանգիստ մը վայելել, իր ընտանիքը վերստին իտալիա փոխադրել կուտար:

Ու այս թափառական կեանքը պիտի արթնցնէր ձիգ տարիներ յետոյ Վիքթոր Հիլկոյի մտքին ու հոգիին խորը տպաւորուած յիշատակներ, որոնք սքանչելի փոխաբերութիւններով պիտի թարգմանուէին իր գործերուն մէջ:

Երեք տարի յետոյ քաղաքական միջադէպեր կը ստիպեն Հիլկոյի հայրը Սպանիոյ Պիւկոս քաղաքը մեկնիլ երբ իր կիներ եւ զաւակները Փարիզ կը վերադառնային: Այս անգամ կը հաստատուին Վալ-տը-Կոասի մօտ եւ Սէն Ժաք փողոցին վրայ սուռոյ Ֆէռլանթինի կոյսերուն վանքին պատկանած հին տան մը մէջ: Տան շուրջը կը դրսնուէր «խոր եւ խորհրդաւոր պարտէզ մը»: Ղոր զմայլելի կերպով մը կը յիշատակէ Վիքթոր Հիլկո իր «Ճառագայթք եւ Ստուերք» (les Rayons & les Ombres) գործին մէջ:

Վիքթոր Հիլկո, — այսպէս խօսելով, — որբացած էր պրեթէ իր հօրմէն եւ կ'ապրէր իր մօր սիրոյ գուրգուրանքովը, որ աւելի սեղմուած եւ խտացած էր՝ բարձր պատեթով գոցուած երբեմնի կուսանոցին սահմանափակ եւ մեղանոյց միջնորդարին մէջ: Ու այդ մայրական անսպառ սէրն է որ Վիքթոր Հիլկո կ'երգէ իր «Աշնանային Տերեւներ»ուն եւ «Ներքին Չայներ»ուն մէջ:

Oh! l'amour d'une mère! . . .-amour que nul n'oublie!
Pain merveilleux qu'un Dieu partage et multiplie!
Table toujours servie au paternel foyer!
Chacun en a sa part et tous l'ont tout entier!

Ո՛հ, սե՛րը մօր մը . . . սե՛ր գոր ոչ ոք կը մոռնայ,
Սնո՛ւնդ կեանասու, գոր Ասուած մը կը բաժնէ եւ կը բազմապատկէ
Սեղա՛ն, միշտ պատրաստ, հայրենի յարկին տակ,
Ուրկէ իւրաքանչիւրն ունի իր բաժինը եւ գոր ունին
աւեկնք՝ աւերոյցովին:

Տիկին Հիլկո իր ամուսնոյն երկար բացակայութենէն

ճանճրացած, Սպանիա կ'ուզէր մեկնիլ, որուն խառնաշփոթ վիճակը, սակայն, զինքը կը կասեցնէր: 1811 ին միայն Փարիզը կը թողու եւ իր զաւակներուն հետ կը մեկնի զէպի Մատրիտ:

Վիքթոր Հիւկոյի յիշողութիւնը նորանոր տպաւորութիւններով ճոխացուց այս ճամբորդութիւնը եւ այն ամէն քաղաքները: ուրիշ ան անցաւ, մատնանիչ ըբաւ իր ապագայ հեղինակութիւններուն մէջ՝ անոնց տարօրինակ բարքերովը, նկարագիւղ գիրքերովը, եւ այլն:

Սպանիոյ մէջ Վիքթոր Հիւկոյի հայրը մեծամեծ պատիւներու հասած էր: Եղած էր զօրավար, կոմս եւ մեծ համբաւ կը վայելէր ամբողջ երկրին մէջ:

Վիքթոր Հիւկո, իր եղբօրը էօթէնի հետ «Ազնուակահաց Քօլէֆ» կը մտնէր, մինչ իր երէց եղբայրը Ապէլ թագաւորական պալատին մէջ մանկլաւիկ կ'անուանուէր:

Հիւկո սակայն չախորժեցաւ բնաւ սպանիական այս հաստատութիւնէն: Յաճախ անհամաձայնութիւններ եւ մանկական քինախնդիր կռիւներ պատահեցան իր, եղբօրը եւ օտար ընկերակիցներու միջեւ: Բայց այս շրջանը բարեբաղդաբար երկար չտեւեց, 1812 ին իսկ քաղաքական կրնճոտութիւններ պարտաւորեցին Հիւկոյի հայրը, Սիթիսպէռ, իր կինը եւ երկու զաւակները վերստին Փարիզ ճամբել, իր մօտ պահելով միայն իր երէց որդին Ապէլ: Այս անգամ եւս Վիքթոր Հիւկո Ֆէօյլանթինի կոյսերու հին վանքը՝ իր մօր եւ եղբօր հետ բնակավայր ունեցաւ, վայր մը՝ զոր այնքան սիրեց եւ նոյնքան թրթռուն տողերով երգեց:

Յաճախ մատնանիչ ըրինք Վիքթոր Հիւկոյի մանկական կեանքին փոխադարձ ազդեցութիւնը իր գրական հեղինակութեանց վրայ:

Իրօք այս բանը այնքան շեշտուած է իր մէջ որ մզած է կարգ մը մարդիկ ուսումնասիրութիւններ կատարել Վիքթոր Հիւկոյի վրայ այդ ճամբով ու տեսնել իր մէջ սպանիական մեծ բանաստեղծ մը, եւ նոյն իսկ եղած է Սպանիացի ակադեմիական մը որ ջանացած է ապացուցանել թէ ան ծնած է Սպանիոյ Մատրիտ քաղաքը:

Ու այս սեսողութիւնը իր իրաւացի պատճառները ունեցած է մասամբ. որովհետեւ Վիքթոր Հիւկո, «Ազնուակահաց Քօլէֆ» ին իր սպանիացի ընկերներէն շատերը

ներկայացուցած է իր առամներու մէջ ղերակատար անձնա-
ւորութիւններ, ինչպէս էլէսփիրիւ՝ խոշոր կազմով, կոճիկ
մագերով, զէշ սանտրուած, զէշ լուացուած սպանիացի
զպրոցականը, որ իր «Բրոմուէլ» տաամին մէջ շինած է
այն խենթը որ կ'երգէ վեցերորդ արարուածին մէջ: Դար-
ձեալ, խօսած է իր մէկ սիրած ընկերին, Ռամոնի, Պէնէ-
վէնդի դուքսին վրայ, նմանապէս «Ռիւ Պլաս»ի տոաջին
արարուածին, կրկրորդ տեսարանին մէջ կը ներկայացնէ
Մաթալոպոս անուն աւազակ մը, որուն անունը փոխառած
էր այն աուուակէն, որ կը հոսի Մատրիաի մէջէն, եւն, եւն:

Վիքթոր Հիւկոյի մանկական յիշատակները արթնցան
իր յիշողութեան մէջ երբ ՅՍ տարեկան էր անիկա: Ինչպէս
մեծ մարդոց նոյնպէս հասարակ մահկանացուներու մէջ,
առաջին տարիներու տղաւորութիւնները նախ թաղուած
կը մնան մարդկային պայծառ ու մութ հոգւոյն խորը:
Երիտասարդութեան աւիւնը զանոնք կը մթաղնէ, անոնց
թարմութիւնը կը խորշակէ, անոնց փափուկ նորութիւնը
կը խամբէ: Այն վայրկեանէ սակայն երբ կուգայ երկդիմի
եւ անստոյգ տարիքը, ուր կ'ընդհանարուի աւելի ստուեր
քան թէ ճառագայթ. երբ արեգակը տխրօրէն կը լուսաւորէ
գերեզմանը, ուր կը հանդչին, ինչպէս ըսած է բանաստեղծը,
մեր առաքինութիւններն ու յուսախաբութիւնները, երբ
կը հաշուենք մեր սրտին մէջ, Օլէմփիոյի նման, իւրաքանչիւր
թաղուած վիշտ եւ իւրաքանչիւր մարած երազ, այն ասեն
ներքին ձայներու համանուագը մեզի կը յիշեցնէ հեռաւոր
արշալոյսներ եւ կը կենդանացնէ նոյն իսկ մեր մանկական
արցունքներու տխրութիւնը եւ կեանքին առջեւ մեր
առաջին յոյզերու դառնութիւնները:

Ու եթէ յանկարծ օր մը Վիքթոր Հիւկո, իր ճամբոր-
դութեան պահուն՝ գրէր սա տողերը՝ մի զարմանաք այլեւս.
— Երեսուն տարիներ կ'եղծանին իմ կեանքիս մէջ, մանուկ
կը դառնամ: Ամբողջ աշխարհ մը որ կը քնանար իմ մէջս,
կը վերակենդանանայ եւ կ'արթննայ իմ յիշողութեան մէջ
(հոս կը յիշէ մանրամասն 1811ին Սպանիա ճամբորդած
պահուն տեսած քաղաքներուն անունները ու անոնց սեւ
տուներու, խոշոր դռներու նկարագրութիւնը կ'ընէ):

Վիքթոր Հիւկո եւ իր եղբայրը Փարիզ վերադառնալէն

յետոյ վարժարան չյաճախեցին, հակառակ իրենց տարագիր հօր փափաքին, անաւասիկ ինչ կը գրէ այս մասին հեղինակ մը. «... Բայց տիկին Հիւկո, երազող բնաւորութիւն մը, խորհուրդ հայցուց ծաղիկներուն, աստղերուն, ջրերուն, Ֆէօյլանթինի պարտէզին, ու բոլոր այս խորհրդաւոր էակները իրեն պատասխանեցին, — Ո՛չ, մի՛ գնիր դպրոց այդ տղաքները, անպէտք դասատուներու խնամքին մի՛ յանձներ զանոնք:» Այս մասին կարգալ Հիւկոի «Ճանապարհք եւ Ստուերք» գործին սա գլուխը՝ «Ի՛նչ կ'անցնէր կը դառնար 1813 ին Ֆէօյլանթինի մէջ:»

Հիւկո եւ իր եղբայրը կը յանձնուէին հին կրթական հաստատութեան մը երբեմնի սնօրէն դարձած Լա Ռիվիէռ Հօր խնամքին, որ անոնց սորվեցուց լատիներէնի եւ յունարէնի տարբերը, որոնց կը պարտի Հիւկո Հոմերոսի եւ Վիրգիլիոսի մասին իր ձեռք բերած ծանօթութիւնները:

Այս դասերը անբաւական էին սակայն: Մայրը կատաղի ընթերցող մը՝ յաճախ իր սողոց կարդացնել կուտար իր ընթերցանութեան գրքերէն մաս մը՝ յոգնութենէն չբխանալու համար: Աղածրի տարիքի մը մէջ, այսպէս Վիքթորը եւ իր եղբայրը էօթէն կարդացին Ռուսօն, Տիտօն, Վօլթէռը եւ Պրըթոնական շատ մը վէպեր: Վիքթորը եւս իր կարգին ընթերցամոլ մը կը դառնայ եւ կը կարգայ այն տեսակ գրքեր զոր ոչ ոք իրմէ զատ կարդացած ըլլալու էր. — Ամէն բան յարմար է իր երիտասարդ ախորժակին՝ ոտանաւոր, տեղեկագիր, վէպ, գիտութիւն —: Ու այդ վայրկեանէն կը խմորուի անոր մէջ հմտութիւնը այն համաշխարհային ծանօթութիւններու, որոնց իրականացման առջեւ սթափեցաւ ամբողջ մարդկութիւնը: Սակայն երբ տակաւին Վիքթորը որ եւ է կերպով չէր կազմուած՝ 1815ին իր հօր ձեռքով գիշերօթիկ վարժարան մը կ'առաջնորդուէր իր եղբօր հետ, ինչ որ բնաւ չէր սիրեր ապագայ մեծ բանաստեղծը՝ իր հօր կամքին հակառակ:

Իր դպրոցական կեանքը մեքենական աշխատութիւններու շրջանը կը բանար, ու անա դեռատի պատանին կը պատրաստուի Բաղմարուեստեան Վարժարանին (École Polytechnique) մրցումը անցնել, ինչ որ մաթեմատիքական գիտութիւններու բազմակողմանի հմտութիւն մը կը պահանջէր: Բայց այդ մրցումին չներկայացաւ, իր ուշն ու գուրուշը գրականութեան տուած էր եւ մինչ Լուի-լը-Կոսն

լիսէին գիտութեանց ճիւղին կը հետևէր՝ իր մէկ տետրակին վրայ, 1816 յունիս 10 ին, հետևեալ խօսքերը գրեր էր. «Կ'ուզեմ Շաթօպրիան մը ըլլալ կամ ոչինչ:» Ու այս թուականին էր դարձեալ որ թարգմանած էր «Վերգիլիոս»ը:

1819 ին կը թողու գիշերօթիկը: Կը մտնէ կեանքի մէջ լայն ծրագրներով, կը զբաղի մասնաւորապէս ոտանաւորներ գրելով եւ գրական մրցումներու ներկայանալ, ինչ որ առիթ կուտայ, պ. Բամբրնոնի, ակադեմիական մը եւ քննիչ մը, ողջունել երիտասարդ բանաստեղծին մէջ «Մալֆիլաթսի յաջորդը»:

*
*
*

Այդ թուականին գրականութեան սիրահարներու օրինակելի գրագէտ կը հանդիսանար պ. Վիքոնթ աը Շաթօպրիանը, նրբնիմ նախարարապետ եւ անգամ ֆրանսական ակադեմիային: «Քրիստոնէութեան Ոգի»ին եւ «Մարտիրոսներ»ու հեղինակը կը նսեմացնէր իր ժամանակի բոլոր ակադեմիականներու միջակ պանծալիութիւնը. ժամանակին ամէնէ մեծ քաղաքագէտը կը ճանչցուէր եւ Վերանութեան երկունքին մէջ՝ ութ տարի աքսորէ յետոյ, եկիզեցիները իրենց զանգակատուններով եւ հոգիները հաւատքով կ'օժտէր:

Շաթօպրիան, անկախ ոգի մը, կը կռուի ժամանակի բռնաբարիչ ձգտումներուն դէմ եւ իր կորովի ձայնը լսել կուտայ «Բոնսէւլաթէօ» անուն պարբերական հրատարակութեան մը մէջ, որ կը ղեկավարուէր ժամանակին կարեւոր գրագէտներէն, աը Լ.ս Ռօշըֆուքօ, աը Մոնմոնիլոն, եւ այլն: Այդ ձայնը կը թափանցէ Վիքթոր Հիլկոյի հոգիին ծալքերուն մէջ եւս: Շաթօպրիան կը քարոզէր սա գաղափարը թէ ամէն գրագէտ, ինչ շրջանակի մէջ ալ ի դործ անէ իր արուեստը, պէտք է գլխաւոր նպատակ ունենայ առաջնորդել իր նմանները, «Գարութիւններու պարաքը առաջինն է. բանաստեղծները բոլոր միտքերը կը արամագրեն եւ բոլոր հոգիները կը խլրտեն»: Վիքթոր Հիլկո իր «Տաղերգութեանց» մէջ այդ մասին կը խօսի:

Ու անս այս վերջինն ալ տասնըութը տարեկան, կը հիմնէ 1819 ին «Գրական Բոնսէւլաթէօ» հանդէսը, որուն կ'աշխատակցէին Ալֆրէս աը Վիսեի, Ալէքսանտր Սումէ, Էմիլ Տէչան, Ալֆոնս աը Լամառթին, Լամիէ եւ ուրիշ-

ներ : Ու այդ հրատարակութեան մէջ պիտի թարգմանուին յաճախ Շաթոպրիանի արձակ գրութիւնները տաղաչափութեամբ , հոն արձագանք պիտի գտնեն , դարձեալ , անկախ գրագէտին բոլոր մտածումները եւ Վիքթոր Հիւկո իր հիացումի ու նուիրումի թռիչներուն մէջ պիտի մկրտուի Շաթոպրիանի փոխադարձ հիացումովը , որով նա բացազանչեց , «Վսե՛մ տղայ . . . » :

*
*

1822 հոկտեմբեր 12 ին կ'ամուսնանայ օր. Ատէլ Յուշէի հետ , որ պատերազմական գործոց նախարարութեան մէջ պաշտօնեայի մը աղջիկն էր :

Ամուսնութիւնը ինչպէս իր կեանքին՝ նոյնպէս իր զգացումներու յորձանուաին մէջ , խորին փոփոխութիւն մը առաջ բերաւ . իր մօր մահը , որ տեղի ունեցած էր իր ամուսնութենէն քիչ առաջ եւ որ սոսկալի կերպով խոցած էր իր սիրտը , իր հօր անտարբերութիւնը զէպի ինքը , որ առաջացած էր իր ընդզգումէն , գիտական ասպարէզը լքանելէն , ինչ որ իր կանոնաւոր թոշակին ջնջմանն ալ առիթ տուած էր , հարսանեկան հանդէսներու պահուն իր եղբօր Էօթէնի յանկարծական խելագարութիւնը , վերջապէս յուզիչ միջադէպերու կուտակումներ տարած էին մինչեւ այն ատեն գրեթէ արուեստակեալ եւ հետեւող բանաստեղծը իրական եւ փորձառական ըմբռնողութեան մարդկային կեանքի պատկերներու , որոնց թարգման պիտի հանդիսանար ան անձնական տպաւորութիւններու անկեղծութեամբ մը , առանց անտարբեր ճարտարութեան մը առաձգական խաղերուն :

Զրկուած իր հօր աջակցութենէն՝ Վիքթոր Հիւկո , իր «Թշուառներու» Մարիւսին զոհարեր կեանքը ունեցաւ . ամբողջ տարի մը , ունենալով իբր եկամուտ 700 Ֆր. միայն :

Բայց այլեւս անձանօթ մը չէր Հիւկո . Իր գրական համբաւը ամէն կողմ արձագանք գտած էր : Կը յաջողի հրատարակել (1822 հոկտեմբերին) իր առաջին գիրքը «Odes & Poésies diverses» ու Լուզովիկոս ԺԸ ի ուշադրութիւնը հրաւիրել իր վրայ , որ իրեն 1000 Ֆրանքի թոշակ մը կը յատկացնէ , իր անձնական գանձէն :

1823ի մայիսին կը հրատարակէ իր «Հան տ'Իսլանտ» ոտմանը որ 2000 Ֆրանքի կը բարձրացնէ իր եկամուտը :

Կը հրատարակէ 1824 ին իր «Օրհներգութեանց եւ Գեղօններու» երկրորդ հաւաքածոն, որուն նախաբանին մէջ Հիւկո կը ջանայ պարզել իր գրական հայեացքները, առանց սակայն որոշ սկզբունքներու եւ եզրակացութեանց յանդելու:

1825 ին ճամբորդութիւններ կ'ընէ, Պլուա, Ռայմա եւ Զուլցերիա եւ 1826-27 ին կը գրէ իր «Օտիանթալ»ները, երեւակայական խոյանքներու մէջ: «Այն պահուն, ուր Վիքթոր Հիւկո իր «Օտիանթալները» կը հեղինակէր, կ'ըսէ իր կեանքին ականառան մը, ա՛ն կ'երթար ամէն իրիկուն զիտելու արեգակին մուտքը Փարիզի շրջականերուն մէջ, եւ ուսումնասիրելու, ինչպէս նկարիչ մը, լոյսին սպաւորութիւնները»:

Վիքթոր Հիւկո ինչո՞ւ իր «Օտիանթալ»ներու (Արեւելեայք) նիւթը ընտրեց, ինք որ Արեւելք բնաւ չէր դասցած: Գարձեալ այդ ալ պատմական զէպքերու սպաւորութեան տակ էր: 1827-28 ինչպէս Ֆրանսան նոյնպէս ամբողջ Եւրոպան այք անկած էր Փոքր Ասիայի եւ Յունաստանի վրայ: «Նաւարէն» եւ «Քանարի» անունները ժողովուրդներու բերնին մէջ էր, բանաստեղծութիւնը անոնց թռիչ կուտար եւ վիպասանութիւնը անոնցմով կ'ատաղձուէր: Այս շրջանին է գարձեալ որ ամբողջ Ֆրանսական գրականութիւնը կը յեղաշրջուէր եւ Հիւկո հոն իր մեծ բաժինը եւ զերը ունէր, իբր բանաստեղծ նախ եւ յետոյ իբր վիպասան, որուն անութեան սահմանները կը թեւակոխէր ան մեծաքայլ եւ զայն կ'ուրուագծէր, կը ծրագրէր:

Մինչև 1824 Վիքթոր Հիւկո չէր գիտեր թէ ի՞նչ էր «Ռումանթիզմը» իր ճշմարիտ առումովը. սակայն զգացած էր թէ խոշոր շարժում մը կար իր գարու գրականութեան մէջ որ զայն ներքնապէս կը յեղաշրջէր, բան մը որ խիստ բնական էր այն ընկերութեան համար որ խոցուած էր իր բոլոր ծաղքերուն եւ զարնուած՝ իր բոլոր արմատներուն մէջ:

Վ. Հիւկո որ միշտ անյաջողութեանց հանդիպած էր իր հրատարակիչներու մօտ իր գործերը հրատարակելու, յանկարծ վազափարը կ'ուսննայ զանոնք գերասաններու զնաւհատանքին յանձնել եւ ներկայացման ճամբով անոնց հրատարակութիւնը զիւրացնել: Կը պատրաստէ այդ վայրկեանէն իր «Քոմուէլ»ը, որ սակայն չի յաջողիր բեմ

հանել, որովհետեւ ժամանակին նշանաւոր արթիւտը, թալմա, — որ այդ բանը խոստացած էր, — անոր աւարտելէն առաջ կը միռնէր:

Բայց Հիւկո այդ գործով շատ աղմուկ հանեց: Գրեց այդ գործին յառաջաբան մը, ուր իր «տրամաթիք» տեսութիւնները կը պարզէր, որոնք ծրագիր մը կը գծէին իր ժամանակի «Ռոմանթիքներ»-ու եւ զինքը այդ գպրոցին գպրոցին պետը կը հռչակէին:

Ի՞նչ է ուրեմն Վ. Հիւկոյի «Ռոմանթիզմ»ը (վիպականութիւն), ի՞նչ է «վիպական առամը» որուն բանաստեղծին սաղանդը տուաւ իր բոլոր գերմարդկային անհատականութեան դրոշմը: Տոամը հաւատարիմ արտայայտութիւնն է աշխարհի այն ըմբռնումին որ քրիստոնէութեամբ վերանորոգուած է եւ վերջացած յեղափոխութեամբ: Անիկա ենթադրել կուտայ մարդուն եւ տիեզերքին էական հակամարտութիւնը: Երկու սկզբնական հակառակները, հոգին եւ մարմինը, բարիքը եւ չարիքը, նիւթը եւ միտքը, ճշմարիտը եւ կեղծը, զեղեցիկն ու տգեղը, խառնուած բնութեան գործերու մէջ, պէտք է գոյութիւն ունենան հաւասարապէս արուեստի գործերուն մէջ: Հակապատկերը, որ հիմն է ամէն իրականութեան, հիմն է նաեւ ամէն ճշմարիտ բանաստեղծութեան, եւ թատրոնը կրնայ միայն ծառայել այս բնական հակասութեան:

Այս բնատիպ գաղափարը, որ Վիքթոր Հիւկո իբր հիմ կը ներկայացնէ իր գեղարուեստական ամբողջ արուեստին իրն է՝ իր բոլոր նորութեամբը եւ յատկանշանակութեամբը: Ո՛չ կէօթէ, ո՛չ Շաթոպրիան, ո՛չ Շլէսէլ, ո՛չ Սթանտալ, որոնք Հիւկոյէ առաջ այդ ճամբով փորձեր ըրած են, իրաւունք չունին այդ պատուին: Ու այս գաղափարը տրամաբանական եւ գեղեցկագիտական թարգմանութիւնն է այն օրէնքին որ կը վարէ բանաստեղծին անձնական զգայունութիւնը. Վիքթոր Հիւկո իր անտութիւնը ընելով կ'ընդհանրացնէ միայնեմիայն այն պայմանները որոնց համեմատ իր մէջ կ'արտադրուին երեւակայական ստեղծագործութիւնները: Ու անա այսպէս իր ժամանակի ռոմանթիքներուն ան կը բերէ իսկապէս այն ամէն բաները որոնց անոնք կը կարօտէին, այսինքն կորույլը, բարձրութիւնը եւ փայլը, որ երկար ժամանակ պակսեցան բանաստեղծութեան մէջ: Հասկնալի է ուրեմն թէ ինչո՞ւ իր ժամանակի

ամբողջ գրական աշխարհը՝ իր հեղինակիչ ուժին եւ լուծին տակը մտան։

Վիքթոր Հիւկո սակայն աւելի ձեւը զօրացուց վիպասանութեան մէջ քան թէ հիմը. ու այս բացատրելի է որովհետեւ իր ստեղծած բոլոր անձնաւորութիւնները, Հէոնանի, Տիտիէ, Ռիւ Պլաս, նմանութիւններ էին Վէրթէրի, Ռընէի եւ Մանֆրէտի. Իրեն մէջ հակապատկերի սարօրինակ յղացումն է որ բնասիւղ նկարագիրը կուտայ անձնաւորութեանց հոգեկան, բարոյական եւ ֆիզիքական վիճակներու ներկայացման մէջ։

Քրոմուէլլի հրատարակութեան թուականը (1827) Հիւկոյի կեանքին մէջ մեծ յեղաշրջում մը առաջ բերաւ։ Կը լինի վիպասան եւ կը հետեւի միեւնոյն աստիճան քաղաքական բարեշրջման, այսինքն կ'առեւտարուի իր յորդ եւ անասանման հանճարին ուժէն եւ չկարենալով երկար աստիճանամանափակուիլ այն պահպանողական միջավայրին մէջ, ուր նախապէս առաջնորդուած էր, կ'ընդհնարէ թէ ո՛չ թագաւորութիւնը եւ ո՛չ եկեղեցին կարող էին իր տենչանքներուն գոհացում տալ եւ թէ իր դարը միայն մեծ մարդ մը ունեցած էր, Նափոլէոնը, եւ մեծ բան մը, ազասոգին։ Ու ահա Հիւկո ժամանակակից այդ երկու աստղերով կը թելադրուի։

«Օռիտնիթալ»ներու հրատարակութենէն (1828—1829) ամիս մը յետոյ, փետրուարին, լոյս կը տեսնէ «Դատապարտեալի մը վերջին օրը» գիրքը եւ գրեթէ երեք ամիս յետոյ «Մառիոն աը Լոռմ»ը։ Միեւնոյն տարւոյ սեպտեմբերին կը հրատարակէ «Հէոնանի»ն։

«Մառիոն աը Լոռմ»ի բեմի վրայ ներկայացումը կարօրտ Ժ. Էն կ'արգիլուի ¹⁾, սակայն այդ բանին վրէժը կը լուծեն իր կուսակիցները («Հէոնանի»նին յաղթական ներկայացում մը տալով «Թէաթոր Փոանսէ»ի մէջ։

«Մառիոն աը Լոռմ»ը կը ներկայացուի միայն 1831ին, սակայն մինչեւ այդ թուականը Վ. Հիւկո կը հեղինակէր իր գլուխ գործոց «Նօթ-Տամ աը Փառի»ն եւ «Աչնանային Տերեւներ» բանաստեղծութիւնը։

¹⁾ Այդ հատորին մէջ Վիքթոր Հիւկո կը խօսի գէշ լեզուով մը Լուի XI ի վրայ։

1832 էն մինչեւ 1836 արտագրեց չորս տառմաներ, այսինքն «Թագաւորը կը զբօսնու», (որ մէկ անգամ միայն կը ներկայացուի եւ կ'արգելուի արքայական հրամանաւ, այն պատրուակաւ թէ անբարոյական պարունակութիւն մը ունի), յետոյ «Լիւքրէս Պուսիա», «Մաւի Թիւտոս», «Անտէլո» : Նոր փանֆիլէ մը «Բլօտ Կէօ», չորրորդ հաւաքածոյ մը բանաստեղծութիւններու «Վերջալոյսի Երգերը», քննադատական հատոր մը «Կրականութիւն եւ Փիլիսոփայութիւն» տիտղոսով, «Նոթո-Տամ տը Փառի»էն քաղուած Օրեռա մը «Լա Էսմէռալտա» : Դարձեալ 1827 էն մինչեւ 1840 տուաւ «Ռիւ Պլաս» առամը եւ երկու հաւաքածոներ քնարերգական բանաստեղծութիւններու՝ «Ներքին Չայնէրը» եւ «Ճառագայթք եւ Ստուերք»ը :

1841 յունիս 2 ին Ակադեմիան կ'ընդունուի եւ կ'արտասանէ իր ընդունելութեան ճառը. 1843 ին հրապարակ կը հանէ իր «Պիւսիա» տառմը, որ թատերական անյաջողութեան կը մատնուի : Բայց Հիւկո կը մոռնայ այդ դրական անկման իրեն պատճառած ցաւը՝ իր ազջկան, Լէօփօլտինի մօտալուտ ամուսնութեան հրճուանքին մէջ, Շառլ Վաքըռիի հետ, եղբայրը հեղինակաւոր գրագէտի մը : Այս ուրախութիւնը երկար չտևեց սակայն, մեծ եւ կորովի բանաստեղծ-գրագէտը յուսահատութեան վայրկեաններ ունեցաւ : Երկու նորապսակ ամուսինները աշնանային գեղեցիկ առաւօտ մը նաւակ կ'առնեն Սէն գետին վրայ, գիւղ մը երթալու եւ աղետաւոր դիպուածի մը զոհ կ'ըլլան : Անոնց երկու դիակները կը դանեն միայն :

Հիւկո, չափազանց յուզուած, դառնագին խօսքեր կ'արտասանէ եւ կը մտադրէ ձգել իր դրական գործը : Որպէս զի իր ներքին վշտերը մեղմէ, ժամանակայարմար կը նկատէ քաղաքականութեամբ զբաղիլ, քաղաքականութիւն մը՝ որուն մինչեւ այն ատեն եղած էր հոգեւին ուշագիւր եւ վեհանձնօրէն յուզուող հանդիսատեսը :

Մ. Պ.

(Մնացածը յաջորդ ակզաւ)

ԲՈՒՍԱԿԵՆՍԻԿՆԵՐ
ԵՒ ՎԱՐԱԿԻԶ ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(Bactéries & maladies contagieuses)

(Դասախօսութիւն փրօֆէսօր ՏԱԿԻՅԼՕՆԻ, Փարիզի
Դիսուսթեանց Համալսարանին մէջ)

I

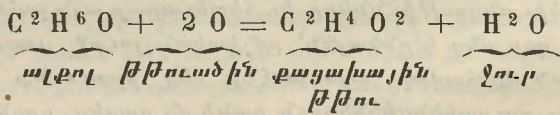
Բուսակենսիկներու սահմանք. — Խոնրիչ բուսակենսիկներ. — Ախսածիկ բուսակենսիկներ. — Տիֆթեռի. — Տիֆթեռիին բուսակենսիկը. — Գործարանաւորութեան վրայ անոր ներգործութեան նեֆէնականոքիւնք. — Պատուաս. — Բնախօսական անընդունակութեան (immunité) նեֆէնականոքիւնք. — Տիֆթեռիին բուսակենսիկը եւ Երանարուժութիւնք:

Բուսակենսիկներ. — Ասոնց խումբը կը պարունակէ այն մանրագիտական եւ պարզ գործարանաւորութիւններու մեծամասնութիւնը, որոնց սովորական լեզուաւ նիֆրոպ անունը կը տրուի, անուն մը սակայն խիստ անորոշ եւ անբաւական՝ առողջ համար մեզի այդ կենդանիներու ճշմարիտ բնութեան վրայ պէտք եղած դադափարը. որովհետեւ միջբոլոր կը նշանակէ պարզապէս «փոքրածաւալ կենդանի էակ» : Ամէն բուսակենսիկ միջբոլոր մըն է, բայց, փոխադարձաբար, ամէն միջբոլոր բուսակենսիկ մը չէ : Բուսակենսիկներու զերբ բնութեան մէջ, այն կարեւոր բաժինը զոր կը ստանձնեն, մասնաւորապէս, արտադրելու եւ տարածելու համար վարակիչ հիւանդութիւնները եւ հետեւաբար այն շահեկանութիւնը զոր մեզ կ'ընծայեն՝ բժշկական լուրջ դաստիարակութեան մը համար, այս ամէնը մեզ իրաւունք կուտայ նուիրել բուսակենսիկներուն քանի մը դասեր, որոնք խիստ կարճ պիտի ըլլան սակայն, աչքի առջեւ ունենալով այդ կենդանիներու վրայ եղած ուսումնասիրութեանց կատարելագործուած վիճակը ¹⁾ :

¹⁾ Այս անգամ կը ներկայացնենք մեր ընթերցողներուն պ. Տակիյլօնի այն դասախօսութիւնը որ բուսակենսիկներու

Չանազան տեսակ բուսականսիկներ կան. 1 անվնաս բուսականսիկներ (bactéries banales) որ խիստ բազմաթիւ են եւ որոնց դերը կը թուի ոչինչ ըլլալ, կամ գոնէ տակաւին անստոյգ. 2 գործօն բուսականսիկներ, որոնց մէջ լաւագոյն ճանչցուածները *ֆորօժեկ* (գունածին) կոչուածներն են, որոնք կրնան զանազան գոյներու կերպարանափոխութիւններ կրել առ եւ զանոնք ծաւալել այն վայրին մէջ ուր իրենք կը զարգանան. 3 խոտիչ բուսականսիկներ, որոնք պէտք է նկատուին խմորման (fermentation) արտադրիչներ, ինչպէս պարեջրին քաղցունը: Խմորումներու թիւրը այսօր խիստ բազմաթիւ է, պիտի գոհանանք միայն մէկ հատին ուսումնասիրութեամբ, որ միեւնոյն ատեն խիստ պարզ է:

Խոտիչ բուսականսիկներ. — Եթէ օդին կնթարկուի, լայնօրէն բացուած ամանի մը մէջ, որ եւ է ալքոլ պարունակող խմելիք, ինչպէս գինին, խնձորի ջուրը, պիտի նշմարուի քիչ ատենէն հեղուկին մակերևոյթին վրայ կազմուելը գորշագոյն խաւի մը, որ կը թանձրանայ եւ կը պնդանայ հետզհետէ, բայց առանց ծալլուելու. որքան որ այդ խաւը աճի եւ թէ այն միջոցը, որ իրեն տուած է, անբաւական դայ, անիկա կրնայ տարածուիլ եւ բարձրանալ ամանին կողքերն ի վեր: Եթէ այդ ատեն անոր տակի հեղուկը աճուի, անմիջապէս կը ստուգուի որ այս վերջինին համը ամբողջովին փոխուած է, այսինքն թթու եղած է. գինին քացախի վերածուած է, ալքոլը աւիս աւերիփի փոխուած է: Այս երեւոյթը կ'անուանուի քացախային (acétique) խմորում: Ալքոլը օդին հետ շփուելով ծծած է թթուածին, որուն ներգործութենէն յառաջացած է քացախային թթու (acide acétique) եւ ջուր:

արտադրած վարակիչ հիւանդութիւնները մասնաւորապէս նիւթ ընտրած է: Ուրիշ համարի մը կը վերապահենք միեւնոյն փրօֆէսիօսին «Բուսականսիկներ եւ ինքնածնութիւն» դասախօսութիւնը, որ ի միջի այլոց, հակիրճ անդեկութիւններ պիտի տայ այդ խնդրոյ մէջ Փասթէօսի կատարած գիտական խուզարկութիւններու եւ ըրած կարեւորագոյն գիւտին վրայ: Ծ. Խ.

Եթէ սպակեայ գաւազանիկի մը ծայրովը քիչ մը առնուի այն նիւթէն որ հեղուկին վրայի խաւը կը կազմէ, կը տեսնուի որ հոն խոնուած են չափազանց փոքրիկ բուսակենսիկներ որոնցմէ իւրաքանչիւրը կը ներկայացնէ իր ծայրերուն վրայ կլոր ձեւ մը, սեղմուած մէջտեղէն, որ թուանշանին բաւական կը նմանի, փորձով կարելի է հաստատել որ այս բուսակենսիկներն են որ կ'իրականացնեն ալքոլին քացախային թթուի փոխուիլը: Օդին հետ չփման մէջ ըլլալով՝ անոնք կը սպառեն թթուածին իրենց սեպհական շնչառութեան համար. բայց այս վերջինին մեծ մասը կը ձուլուի ալքոլին հետ, զոր կ'օքսիսցնէ (oxyder) եւ քացախային թթուի կը վերածէ:

Քացախային խմորումը, ուրեմն, կը կայանայ ալքոլային օքսիտացման մը մէջ, երեւոյթ մը՝ որ կ'արտադրուի բուսակենսիկ անասկէ մը զոր կ'անուանեն պասիլիւս ասերի:

Այս քացախային խմորման կիրարկութիւնը ամէն մարդու ծանօթ է, այսինքն քացախին պատրաստութիւնը: Առանց խաւին գպչելու հետզհետէ անոր տակէն կը քաշեն կազմուած քացախը, որուն սեղը նորէն գինի կը լեցնեն, զոր բուսակենսիկը քացախի կը վերածէ: Միեւնոյն խաւը կրնայ բաւական երկար ատեն արտադրել մեծաքանակ քացախ: Այդ խաւը այն է զոր ընդհանրապէս կ'անուանեն ֆացախի մայր:

Խմորման երեւոյթները չափազանց այլազան քիմիական հակազդեցութիւններով կը ներկայանան: Ոմանք, ինչպէս քացախային խմորումը, օքսիսցումներ են, ուրիշներ կրկնումներ, այս կարգէն է կաթնային (lactique) խոնորումը, որ կաթին չաքարը անքրակակ թթուի կը վերածէ: Ուրիշ խմորումներ կան որ կը կայանան էտպէս սպառումի (réduction) կամ դարձեալ սպառումի մէջ որ ընկերացած է կրկնումներով: Բայց ինչ որ ալ ըլլայ խմորման երեւոյթներու բնաւորութիւնը, ամէնքն ալ ընդհանուր յատկանիշներ կը ներկայացնեն. քիմիական հակազդեցութիւնը խիստ արագ կերպով կը կատարուի, խոնրելի նիւթէն մեծ քանակութեամբ սպառելու եղանակաւ մը, եւ ազդեցութեամբ գործօն գոյացութեան մը խիստ չնչին կշռոյն տակ, որ ուրիշ բան չէ բայց եթէ պարզ գործարանաւորութեամբ կենդանի էակ մը: Այսպէս խմոր-

ման երեւոյթները կրնան ամփոփուիլ հետեւեալ ընդհանուր սահմանին մէջ. իսկոյնով մը քիմիական հակադրեցութիւն մըն է, այնպէս որ այդ հակադրեցութեան ենթարկուած նիւթը կ'անհետանայ մեծ քանակութեամբ խիստ կարճ ժամանակի մը մէջ, ու պզտիկ բայց կշռեցի պատճառի մը ազդեցութեամբ, որ միշտ կենդանի էակ մըն է:

Ախտածին բուսականիկներ. — Բուսականիկներ կան որ կենդանի էակներու մարմնոյն վրայ իբր մակաբոյժ ապրելով, ինչպէս բոյսերուն, մանաւանդ կենդանիներուն եւ մասնաւորապէս մարդուն մարմնոյն վրայ, հոն առաջ կը բերեն վարակիչ հիւանդութիւններ. այս բուսականիկներուն կամ իրենց սերմերուն մէկ էակէ մը ուրիշ մը փոխադրութիւնն է որ կ'արտադրէ վարակումը. ասոնց ախտածին բուսականիկներ անունը կուտան:

Ախտածին բուսականիկներու թիւը խիստ խոշոր է: Իւրաքանչիւր՝ օր՝ անոնց իւրաքանչիւր տեսակին նոր հիւանդութեան մը պատճառ ըլլալը կը ստուգուի: Անկարելի է ուրանալ որ Փասթէօնին կը վերաբերի պատիւը այդ ճամբով գիւտեր ընելու գործին դիւրացման: Համոզուած իր հոյակապ աշխատութիւններով կենդանի էակներու ծագման եւ մեզ շրջապատող աշխարհին մէջ սերմերու ծայրայեղ տարածման խմորման վրայ, ու ներկայացնելով այն դերը, զոր այս սերմերէն ոմանք կրնային խաղալ վարակիչ հիւանդութիւններու ամման մէջ, ան առիթը ունեցաւ ստուգելու, առաջին անգամ, իր ենթադրութիւնը՝ երբ պաշտօն յանձնուած էր իրեն ուսումնասիրելու փեպոյն կոչուած հիւանդութիւնը, որ կ'ապականէր Հարաւային Թրանսայի մէջ բոլոր շերամները: Չարմանալի յարատեւութեամբ եւ կորովով առաջ տարուած խոզարկութիւններով կը յաջողի Փասթէօն բնորոշել դերը՝ այդ հիւանդութիւնը արտադրող մակաբոյժին եւ այսպէս առաջնորդուեցաւ զէպի ծանօթութիւնը այն եղանակին, որով կարելի պիտի ըլլար անոր գէմ կուրիւ: Զբաղելով, հետզհետէ, այն հիւանդութիւններով որոնք կը վարակին կենդանիները, ան գտաւ թէ նմանօրինակ գործօններ էին որ հաւերու քօլէրային, ամխախտին, եւ այլն, տեղի կուտային: Ամէն մարդ կը ճանչնայ Փասթէօնի գծած պատուաստումի այն մեթոտը, որով կարելի կ'ըլլայ արգելուլ այդ աղէտքին տարածումը ու պահպանել միլիոնաւոր կենդանիներ:

նիններու կեանքը: Յետոյ զբաղեցաւ կատաղութեան ուսումնասիրութեամբ: Աշխատեցաւ մակածութեամբ գտնել այն մակարոյժը որ, հաւանօրէն, կը հաղորդէ հիւանդ կենդանիին կատաղութիւնը անոր՝ որ անկէ խածուած է: Առանց յամենալու խնդրոյն լուծման մէջ, որ ինքնին միայն գիտական չահեկանութիւն մը կ'ընծայէր, ան գարմանելու փութաց կատաղութիւնը, իբր թէ ախտածին միքրօպը գոյութիւն ունէր, եւ գտնելով անոր դէմ կռուելու պատուատուութիւն եղանակը՝ ստացաւ իր գիտական գործին պսակը եւ իր անուան համար՝ ամէնէ օրինաւոր եւ ազնիւ ժողովրդավանութիւնը: Ծշմարիտը խօսելով այս հոյակապ արդիւնքը երկար աշխատութիւններու շարքի մը հետեւանքն էր միայն, որուն մէկ քանի շրջանները կը ճանչնանք մինք հիմա եւ որ մեզի կը յիշեցնեն մարդկութեան սքանչացումը եւ երախտագիտութիւնը:

Փասթէօնի հետ եւ իր ներշնչումներով, ախտածին բուսակենսիկներու վրայ կատարուած խուզարկութիւնները՝ ինչպէս նաեւ այդ մակարոյժներու արտադրած հիւանդութիւններու գարմանումը, հիանալի թուիչ մը ստացան: Չենք կրնար յուսակնիլ թէ հոս նոյն իսկ համաճօտ մէկ հաշուետուութիւնը պիտի կարենանք ընել այդ խուզարկութիւններու հայթայթած արդիւնքին. պիտի գոհանանք օրինակի մը ուսումնասիրութեամբ — *սիֆթերիին դարուսնը* — որքան որ կարելի է հետեւելով ձեռք բերուած արդիւնքներու պատմական կարգին, պիտի ջանանք միեւնոյն ատեն սահմանել այն շարք մը բառերը որոնք հարկաւոր են ախտածին տեսակներու ուսումնասիրութեան:

Տիֆթերի (Diphthérie). — Այս հիւանդութիւնը տղոց մէջ կը վարակի մանուկանդ. բայց չափահասներն ալ զայն երբեմն կը ստանան:

Չայն յատկանշող երևոյթները երկու տեսակ են: Ոմանք կ'արտադրուին գործարանաւորութեան որոշեալ կէտերուն մէջ, սեղալիակ են անոնք, ինչպէս կ'ըսեն: Ուրիշներ կը տարածուին ամբողջ գործարանաւորութեան մէջ, ընդհանուր երևոյթներ կը կոչուին այս վերջինները:

Տեղալիակ անուանուածներուն մէջ, ամէնէ կարեւորը, շնչառական գործարաններու մուտքին վրայ գորչագոյն մաշկերու երեւումն է, որ կը կոչուին կեղծմաշկ. արդիւնք

են ատոնք վարակուած լորձնաթաղանթին տեսակ մը նեարգային արտաթորման: Երբ կեղծմաշկերը կ'աճին կոկորդին (pharynx) մէջ, — եւ ատոնք մանաւանդ երեւան կուզան անկիսաջնիրու (նշագեղձ) շրջակայքը, — հիւանդութիւնը կը կոչեն կոկորդային կեղծմաշկ (diphthérie pharyngée կամ angine couenneuse): Երբ մաշկերը կը տեղաւորուին խոչափողին (larynx) մէջ եւ շնչափողին (trachée-artère) մուտքին վրայ, հիւանդութիւնը շնչափողային կեղծմաշկ (diphthérie laryngée) կ'անուանեն, այս վերջին պահուն կեղծմաշկերը կրնան արագութեամբ շնչահեղձութիւն առաջ բերել:

Ընդհանուր երևուոյթներու շարքին մէջ պէտք է մանաւանդ նշանակել կազմաշրջակալն արկածները. ատոնք երբեմն հիւանդութեան տեղական եւ առերեւոյթ բուժումին կը հետեւին եւ կը ներգործեն մասնաւորապէս շնչառական գործարանին վրայ. այս վերջին պահուն շնչահեղձութիւն կրնայ առաջ գալ շնչառական շարժումներու յանկարծական դադարումովը, առանց այդ բանը կեղծմաշկերու ուղղակի ներգործականութեանը վերաբերել պէտք ըլլալու:

Տիֆթէռին ծայրայեղ վարակիչ հիւանդութիւն մըն է նոյն իսկ անխնաս պարագաներու մէջ: Հիւանդէ մը առողջի մը փոխանցուած պահուն, թեթեւ տիֆթէռի մը կրնայ իր ծանրութեան վերին աստիճանին հասնիլ:

Տիֆթէռիին բուսակենսիկը. — Մանրագիտակին մէջ ուսումնասիրելով կեղծմաշկերու կազմութիւնը, Քլէպ 1883ին առաջին անգամ հոն նշմարեց ընդմիջտ ներկայութիւնը ցպիկի (bacille) մը; որոշ ձեւով եւ երեւոյթով, որուն ուրիշ ոչ մէկ տեղ կարելի է հանդիպիլ, նոյն իսկ հիւանդ գործարանաւորութեան մէջ: Ցպիկները, որոնք անագին թուով կը ներկայանան, ունին թեթեւ կերպով ուռեցած գնդիկներ՝ իրենց երկու ծայրերուն վրայ եւ համախմբուած են գնդասեղի ծրարներու նման, որոնք նետուած ըլլան սեղանի մը վրայ խառնիխուռն:

1884ին, Լէօֆֆէօն այս փորձերը վերստին ձեռք առաւ եւ հաստատեց Քլէպի ցպիկին ընդմիջտ ներկայութիւնը կեղծմաշկերուն մէջ:

Այս երկու գիտնականները յարգելու եւ անոնց գիւտը

յաւերթացնելու համար է որ այս մանրակենսիկները կ'անուանեն «Քլէպ-լէօֆֆէօնի ցպիկ» :

Բայց անմիջապէս հարց մը երեւան կուգար. այն ցպիկը որուն ներկայութիւնը ընդմիշտ կ'ընկերանայ կեղծմաշկերուն, կրնա՞յ վերահաստատուել տիֆթէռիով արդէն վարակուած գործար սնաւորութեան մը մէջ: Կարեւոր հարց մը, զոր անհրաժեշտ է լուծել իւրաքանչիւր անգամ երբ կը կարծուի տեսնել վարակիչ հիւանդութեան մը արտագրիչ մակարոյծը: Փորձեր անհրաժեշտ էին այս հարցին պատասխանելու համար: Լէօֆֆէօն կը յաջողի ձեռք բերել կասկածելի մակարոյծին միջոցաւ զուտ մշակումներ: Սրէնկի (seringue) մը միջոցաւ՝ որուն խողովակին ծայրը կարուած էր շեղակածեւ, ներմուծեց քիչ քանակութեամբ այս մշակումներէն, նապաստակի մը, հնդկախողի մը, աղանիի մը եւ հաւի մը մորթին ասի, այս ներարկումին հետեւանքով կեղծմաշկերու երեւումը հաստատեց, այն կէտերուն վրայ ուր այդ գործողութիւնը կատարած էր: Երբ մաջուրի մը մշակման ներարկումը՝ հաստատուած վարակիչ հիւանդութիւն մը առաջ բերելու նկարագիրը ունի, մշակումը ժանրային (virulente) է կ'ըսուի կամ ժանր (virus) մը կը կազմէ անիկա, Լէօֆֆէօնի ցպիկներուն մշակումները ուրեմն ժանրային էին: Սակայն Լէօֆֆէօն, խղճամիտ գիտնական մը, չուզեց սակաւին հաստատել թէ ցպիկը եղած ըլլայ տիֆթէռիին արտագրիչ ազդակը, այն պարագաներու մէջ, ուր ներարկումով արհեստականօրէն տիֆթէռի յառաջ բերած էր կազմալուծական արկածները երեւան չէին եկած որոնք յաճախ կ'ընկերանան մարդկային տիֆթէռիին: Նոր փորձերու ձեռք զարկաւ, սալու համար վերջնական ստուգութիւն մը այն բանին որուն չէր ուզեր նայիլ իւր ենթադրութիւն:

Ֆրանսացի երկու գիտնականներու, պ. պ. Ռուի եւ Եէրսէնի կը պարտինք այն հոյակապ աշխատութիւնը, որով անոնք 1888—1890ին եկան ամբողջացնելու որոշապէս հաստատել այն ծանօթութիւնները որ արդէն ձեռք բերուած էին Քլէպ-լէօֆֆէօն ցպիկին վրայ: Այս ճարպիկ փորձարկուները միեւնոյն ցպիկը մշակելին մոխրուրէն մէջ եւ ճանչցան որ 37⁰ բարեխառնութիւն մը պահանջուած ջերմութիւնն էր որ լաւապէս կը նպաստէր բուստիկենսիկին

զարգացմանը: Այս վարակիչ բջիջները սակայն չտրամադանց տուժուհի են: Երբ առողջ կենդանիի մը մորթին տակ ներարկուի, այսպէս պատրաստուած մսաջուր մը, անոր կը հաղորդէ բոլորովին յատկանշանական տիֆթէռի մը, կեղծմաշկերու ներկայութեամբ՝ շուրջը ներարկուած կէտին՝ եւ ընկերակցութեամբ կազմալուծական արկածներուն: Այս փորձերը ամէն տարակոյս կը բառնան, որ կրնար տարածուիլ Քլէպ-Լէօֆթէռի ցպիկին վրայ:

Գործարանաւորութեան վրայ սիֆթիոնի ցպիկին ներգործականութեան մեքենականութիւնը. — Ռու եւ Եէրսէն ապացուցին, զարձեալ, զուտ մշակումներու ուսումնասիրութեամբ, թէ տիֆթէռի ցպիկը կ'արտաթորէ ազօթային (բորակային) նիւթ մը, որ ունի թունաւոր յատկութիւններ, թոյն մը, ինչպէս պիտի ըսեն մէկ բառով: Երեք կամ չորս շաբաթ վերջ, Յ7⁰ի եւ վերանորոգուած օդի մէջ շինուած զուտ մշակում մը, կը պարունակէ բաւական խոշոր քանակութեամբ թոյն զոր կարելի է առանձնացնել եւ պատրաստել. իւրաքանչիւր խորանարդ սանթիմետր կը պարունակէ գրեթէ Օւկլյր., 4 թոյն: Այդ թոյնը, Շամպէռլանի պարզուտով (filtre) մզելու գազափարը կ'ունենան երկու գիտնականները, որով բոլոր ցպիկները, որոնք կը դառնուէին մսաջուրին մէջ, կը մնան պարզուտին մէջ եւ միայն թոյնը հեղուկ մասին հետ կը մզուի. կը ներարկին, այսպէս պատրաստուած հեղուկը, հնդկախոզի մը մորթին տակ սակայն չեն հաստատեր կեղծմաշկերու գոյութիւնը ներարկման կէտին շուրջը. բայց կազմալուծական արկածներ չուշացան երեւան դալ եւ 48 ժամու մէջ կենդանին կը մեռնէր ընդհանրացած տիֆթէռի մը բոլոր ախտանիշերով: Մէկ խորանարդ սանթիմետր թունաւոր մսաջուր բաւական է ներարկել եւ սպաննել հնդկախոզ մը:

Այս փորձերէն կարելի էր հետեւցնել բաւական ընդունելի տեսութիւն մը տիֆթէռին պատճառարանելու համար: Օդին միջոցաւ կամ տիֆթէռի ունեցողներէ վարակուած առարկաներու հետ շփմամբ ընդունուած ցպիկը կը մտնէ գործարանաւորութեան մէջ՝ լորձնաթաշանթի մը մէկ քերթուած մասէն: Եւ յառաջ կը բերէ շրջակայ հիւսկէններու վրայ հակազդեցութիւն մը որ տեղի կուտայ մէկ կամ աւելի կեղծմաշկերու կազմուելուն: Բայց միեւնոյն ատեն

այդ բանէն գոյացած ցպիկները կ'արտաթորեն թոյն մը որ կը սարածուի գործարանաւորութեան մէջ ամբողջովին, ներդործելով, այսպէս, ցպիկային կեդրոնէն խիստ հեռու կէտերու վրայ եւ այնտեղերը առաջ բերելով կազմաւուծային արկածներ :

Պէտք է նկատել տալ, սակայն եւ այնպէս, որ ինչ ինչ պայմաններ հարկաւոր են հիւանդութեան զարգացման :

Նախ կը թուի թէ ցպիկը կը բազմանայ միայն քերթուած կամ վիրաւոր լորձնաթաղանթներու վրայ, անլեւաս լորձնաթաղանթ մը կրնայ ընդունիլ ցպիկը, առանց այս վերջինին պէտք եղած առիթը ներկայացնելու, գործարանաւորութեան վրայ յարձակելու համար: Յպիկը պիտի չի յամենայ անհետանալ առանց որ եւ է չլեաս պատճառելու :

Պէտք է դարձեալ, որ ցպիկը, քերթուած լորձնաթաղանթի մը մէջ թափանցելէ յետոյ, դտնէ նպաստաւոր միջավայր մը իր զարգացմանը, կամ օժտուած ըլլայ բաւական ընդունելութեամբ մը: Ընդունելութիւնը ընդհանրապէս աւելի մեծ է նոր բուժուած կամ տեւական հիւանդութեամբ մը տկար անհատներու վրայ, ինչ որ կ'ապացուցանէ տիֆթէոի յաճախութիւնը թոքախտաւոր մանուկներու մէջ կամ այն մանուկներու՝ որոնք այն ինչ ազատած են կարմրախտէ կամ նմանօրինակ ծանր հիւանդութիւններէ: Երբ գործարանաւորութեան ընդունելութիւնը ոչինչ է, կ'ըսեն որ անիկա անընդունակ (réfractaire) է հիւանդութեան. ինչ ինչ անհատներ, ինչ ինչ կենդանական տեսակներ անընդունակ են այս կամ այն որոշ հիւանդութեան :

ՆՇԱՆ

(Երկրորդ մասը յաջորդ քիւով)

ԳԻՏԱԿԱՆ ԼՈՒՐԵՐ ԵՒ ՆՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(Տես Հանաչարսան, էջ 90 թիւ 3)

16. Վիբրոտ Հիւկոյի Հարիւրաւեակը . — Ամբողջ Ֆրանսան, ոգեւորուած, կատարեց շքեղ կերպով բանաստեղծ-գրագէտին հարիւրամեակը: Ֆրանսայի բոլոր քաղաքներու պաշտօնական կարեւոր վայրերը լուսաւորուած էին ի պատիւ Հիւկոյի յիշատակին: Մասնաւորապէս Փարիզը դրեթէ ամբողջ շաբաթ մը, փետրուար 25էն սկսած, աննման հանդէսներու թատերավայր դարձաւ: Օտար երկիրներու պատգամաւորութիւնները փառաւոր ընդունելութիւն մը կը դառնէին եւ Փանթէօնի, Սոպոնի ու քաղաքապետական պալատին մէջ մասնաւոր ներկայացումներ եւ ճառախօսութիւններ կը լինէին որոնք բոլորն ալ նուիրուած էին Մեծ Բանաստեղծին, Տիեզերական Կրօնգէտին:

Հանդէսներուն կը նախագահէր երբեմն՝ Ֆրանս. Հանրապետութեան Նախագահը: Ամբողջ նախարարութիւնը գործօն դեր մը ստանձնած էր հարիւրամեակին շքեղութիւնը աւելցնելու համար: Փետրուար 26 ին Հիւկոյի ծննդեան օրը, Փանթէօնի մէջ կատարուեցաւ պաշտօնական հանդէսը: Ամէն ազգէ աճարկու բազմութիւն մը արդէն շատ կանուխէն կը խոնէր Ֆրանսայի Մեծ Մարդոց նուիրուած այդ տաճարին ներսը եւ դուրսը: Օրէնայի եւ ուրիշ նշանաւոր արթիստներէ բաղկացած խումբ մը կը հնչեցնէր զգայուն եւ խռովքոտ երգեր, որոնց թրթռումներու մէջէն հանդիսատեսը թելադրական մարմնացում մը կուտար՝ ճշնշուած մարդկութեան Պաշտպանին եւ երկիւղած մտամփոփումով մը զայն աստուածային պաշտաման պատուանդանին վրայ կը բարձրացնէր:

Նոյն օրը կը բացուի Վիբթոր Հիւկոյի ի պատիւ կառուցուած արձանը, համանուն հրապարակին վրայ:

Վիբթոր Հիւկոյի երբեմնի բնակած տունը, որ կը գտնուէր Վօփի հրապարակին վրայ, ոչ նուազ փառաւոր հանդէսով մը թանգարանի կը վերածուի, ստանալով Հիւկոյի անունը, ու հարիւրամեակին հանդէսները կը շարունակուին մինչեւ մարտ 2ը:

17. Բուժիչ շոյսը. — Մորթային հիւանդութիւնները (lupus, rhinophyma, sycosis) այսօր, ինչպէս կը հաւաստէ Զուիցերիացի բժիշկ մը, լոյսով բուժելու միջոց մը գրանուած է:

Լիւքիւս (lupus) կոչուած մորթային հիւանդութեան վրայ փորձերը յաջողութեամբ պատկուած են: Քուարձի ոսպնածեւի (lentille) մը մէջէն կ'անցնի արեգակի կամ ելեքտրականութեան լոյսը, որուն ջերմական ճառագայթները ծծուած են ոսպնածեւէն եւ որ կը պահէ իր ծայրագոյնմանիչակ (ultra-violette) կոչուած քիմիական ճառագայթները: Լոյսին մզուած եւ թանձրացած այս մասն է որ բուժող դեր կը կատարէ, որուն ազդեցութեան տակ մորթին հիւծախտային վէրքերը հետզհետէ բուժելու երևոյթ մը կը ստանան եւ վերջ ի վերջոյ ծածկուելով թեկով մը կ'անհետանան:

Դարձեալ, այս կամ այն լոյսը կը ներգործէ զարմանաբար այս կամ այն ընգհանուր հիւանդութեան վրայ, ինչպէս կարմրախտին, ծաղկախտին, եւ այլն: Երբ ծաղկախտաւոր հիւանդ մը, կ'ըսէ Զուիցերիացի բժիշկը, գրուի սենեակ մը՝ որուն պատուհանին վարագոյրները կարմիր են եւ որ լուսաւորուած է կարմիր լապտերով մը, հիւանդութիւնը աւելի կարճ ժամանակի մէջ կը բուժի, առանց թարախումի, առանց ջերմի եւ առանց վէրքի անշնորհք հետքեր ձգելու. մորթին վրայ:

Ինչպէս կ'երևի այս գիտական հաստատողութիւնը նոր չէ: Միջին եւ 18րդ դարերու մէջ ծաղկախտաւորները դարմանելու համար կարմիր սաւաններու մէջ կը փաթթէին զանոնք եւ կարմիր վարագոյրներով ծածկուած անկողիններու մէջ կը պառկեցնէին: Ու այս սովորութիւնը աւելին մինչեւ այսօր կը տեսէ Ռումանիոյ եւ Թօնքինի մէջ:

Լոյսին դերը կը կայանայ ախտածին սերմերուն սպանման մէջ: Իրօք, ինչպէս լիւքիւս մորթային հիւանդութեան մէջ, լոյսին նմանօրինակ ազդեցութեան ենթարկուած են ժանտաւենդի, հիւծախտի միքրոպները, որոնք չուտով մեռած են:

Քիմիական կամ մանրչակագոյն կոչուած ճառագայթները 3—400 անգամ աւելի զօրաւոր են քան կարմիր ճառագայթները:

Կենսաբանական ընկերութեան հաղորդուած լուրի մը

մէջ կը կարգանք հետեւեալ փորձը . — Երկու գորտի ձագեր (tétards), միեւնոյն տարիքով, կը դրուին զատ զատ կարմիր եւ եւ կապոյտ ապակիներով ափռառիօսներու (ջրարան) մէջ: Մէկ ամիս վերջը կապոյտ ապակիին ափռառիօսին մէջ գտնուող կենդանին բոլորովին կը խոշորնայ եւ ճշմարիտ գորտ մը կը դառնայ, մինչ միւսը որ եւ է փոփոխութիւն չի կրեր:

Այս եւ այս կարգի ուրիշ շատ մը փորձեր կը հաստատեն թէ կապոյտ կամ մանիչակագոյն լոյսի ազդեցութիւնը խիստ զգալի է կենդանական աշխարհին մէջ, նպաստելով անոնց մկանունքներու կենսունակ ուժերու զարգանալուն:

Դարձեալ կապոյտ լոյսին ազդեցութիւնը շատ զօրաւոր է որթատունկին վրայ:

Ապրիլի մէջ, մէկ տարուան խաղողի տունկեր փոխադրուեցան մանիչակագոյն ապակիներով ջեռանոցի (serre) մը մէջ: Քանի մը չաքաթ յետոյ, բոլոր պատերը՝ մինչև տանիքը, ծածկուած էին տերեւներով եւ ճիւղերով: Հինգ ամսուայ անումէ մը յետոյ, խաղողի տունկերը 45 սոք երկայնութիւն ունէին՝ մինչ բունները բթամատի մը տիամեթրին չափ թանձրութիւն ունէին՝ արմատէն մէկ սոք բարձրութեան մէջ: Յաջորդ տարուայ սեպտեմբերին 600 քիօ խաղող քաղեցին: Ու այս արդիւնքը աւելի գնահատելի է եւ անակընկալ երբ նկատենք թէ նորածիլ որթատունկ մը 5 կամ 6 տարի կը դնէ մէկ ողկոյզ խաղող արտադրելու համար: Յաջորդ պտղաբերութեան տարին աւելորդ է ըսել որ աւելի եւս առատ եղաւ:

Ուրեմն այն լոյսը որ կը բժշկէ միքրոպներ սպաննելով, միեւնոյն լոյսն է որ կենդանութիւն եւ կեանք կուտայ:

18. Ծաղկախիտն դարմանը գարեջրի փաղցունով . — Երկու քառասուն ամեայ մարգիկ, որոնք երբեք պատուաստուած չէին, ծանրապէս ծաղկախտէ կը բռնուին: Պ. Ս. Փիէթոի անոնց կուտայ օրական 5—6 սուրճի զգալ գարեջրի թարմ փաղցուն (levure de bière) եւ կը յաջողի ծաղկախտի պալարներուն չորացումը փութացնել առանց թարախումի եւ առանց ջերմի: Նոյն իսկ սպիններ չեն կազմուիր բուժումէն յետոյ:

Այս բուժողական սկզբունքին վրայ հիմնուած միեւնոյն բժիշկը կը կարծէ թէ ո՛չ միայն գարեջրի թարմ փաղցունը կարող է ծաղկախտի պահուն սքանչելի արդիւնքներ տալ,

այլեւ կրնայ ծաղկախաի պալարներու երեւումը փութացնել, հիւանդութեան սկզբնաւորութեան պահուն:

19. Մասկեր հաւերու հաւկիթները. — Մասկեր հաւերը աւելի մեծ քանակութեամբ հաւկիթ կ'ածեն, քան հատիկներով սնածները: Իարձեալ անոնց հաւկիթները միջին հաշուով 3 կուամ աւելի ծանր կը կշռեն: Բայց փորձերով ապացուցած են, թէ մտով սնած հաւերու հաւկիթները ուտելի չին գրեթէ: Անախորժ համ մը ունին եւ կը յիշեցնեն այն համը՝ որ ունի մասկեր կենդանիներու միսը, որուն մարգկային ստամոքսը անկարող է համակերպիլ: Սպանդանոցի մը պահապանը կը գանդատէր իր հաւերուն ածած հաւկիթներուն համին ազեղութեանը վրայ: Իրեն խորհուրդ կը տրուի զանոնք հատիկներով կերակրել, որովհետեւ մինչեւ այն ատեն իր հաւերը արեան եւ կենդանական նիւթերու մնացորդներով կը սնանէին, 10—12 օրեր յետոյ հաւկիթները պատուական յատկութիւններ կ'ըստանային:

Թերեւս օգտակար ըլլայ, այն պահուն, երբ հաւերը նուազ կ'ածեն, քիչ մը կենդանական նիւթեր խառնել անոնց սնունդին. սակայն պէտք է միշտ զգուշանալ երկար ատեն այդ ռեժիմը ի գործ դնելէ: Կենդանական սնունդը կը գրգռէ հաւերու արտադրիչ գործարանները. բայց իր այս առաւելութեան քով, տալիք դէշ հետեւանքներուն վրայ ալ մտածելու է: Կենդանական սնունդը կ'ազդէ նմանապէս հաւերու մսին համեղութեան վրայ եւ զայն չափազանց անախորժ կը դարձնէ:

20. Բորոսուսուն մը Միացեալ-Նահանգներու մեջ. — Քիչ ատենէն տեղեկագիր մը պիտի ներկայացուի Միացեալ-Նահանգներու դաշնակցական Համաժողովին, բորոտներու ազատանարան մը կանգնելու համար: Մասնաւոր անձ մը պիտի կարգուի, 25,000 ֆրանք տարեթոշակով մը, որ պիտի ուսումնասիրէ բորոտութեան պարագաները եւ պիտի հսկէ որ ամերիկեան հողին վրայ այդ չարիքին դէմ նախազգուշութիւններ ձեռք առնուին: Բորոտատուն մը պիտի շինուի, որուն շուրջը ընդարձակ գետիներ ազատ պիտի ձգուին մասնաւորապէս բորոտներու գործածութեան յատկացուած: Բորոտ գաղթականները պիտի չընդունուին Միացեալ Նահանգներու հողին վրայ եւ այն անձերը, որոնց ընտանիքին մէջ բորոտութիւնը կը ճարպիլ, պիտի ենթարկուին բժշկական խիստ հսկողութեան ամբողջ 7 տարի:

ՀԱՅԵՐԻՆ ԹԵՐԹԵՐ

ՊԱՐՐԵՐԱԿԱՆ ՄԱՄՈՒԼ. — Հայ պարբերական մամուլը հակառակ իր ձեռք բերած անորոշ ըմբռնումին, — որ ներկայ դարու ընկերական յառաջդիմութեան անհամեմատ ծաւալման սթափեցուցիչ խթանին արգասիքն է, — թէ այլեւս ժամանակը հասած նկատելու է այն բարեշրջութեան, որուն պէտք է ենթարկուի մեր հրապարակագրութեան ուղղութիւնը եւ որուն համաձայն պէտք է կառավարուին հասարակութեան բարոյական ձգտումները եւ գոհացում գտնեն անոր մտաւոր պահանջները, կը մնայ միշտ միեւնոյն հնամուտ սահմաններուն մէջ:

Օրագրութիւնը նիւթերու ընտրութեան մէջ այնքան պատասխանատու պաշտօն մը չունի որքան ունին հանդէսները: Օրագրութիւնը օրուան հարցերով կը զբաղի եւ անոնց կուտայ առժամանակեայ գունաղեղութիւն մը, այնքան փոփոխական որքան միջադէպերու հաստատողական եւ բացասական ներկայացումները: Օրագրութիւնը դէպքերու արձագանքն ու սուղագարանն է, ու իր դերը աւելի թեւադրիչ զգացողութիւն մը կ'ենթադրէ քան թէ մտաւոր սնունդ հայթայթելու նկրտում մը:

Պարբերական մամուլը ուրիմն ունի ուրիշ պաշտօն մը, ունի ուրիշ կոչում մը, այսինքն անիկա պէտք է աւելի զարգացնող նկարագիր մը ունենայ ու մտքերու ուսուցմանը նպաստէ:

Հայ համայնուն մամուլը սակայն այդ ճամբով ընթանալու երեւոյթը չունի: Երբ անոր բովանդակութիւնը քննելու ելլենք պիտի տեսնենք որ զայն կազմող բոլոր ամսաթերթերն ու հանդէսները նմանօրինակ նիւթերու շուրջը կը զեղերին: Բայց ի՞նչ նիւթեր...:

Հազիւ թէ տնտեսական, հասարակական կեանքի ու սոցիալական ջամբող ծանօթութիւններով յօդուածներու գոյութիւնը նշմարուի հոն: Բայց վէպի՛ր, վիպակնի՛ր, բանաստեղծական արդէն սպասած եւ ծիւրած երգեր... որչա՛փ որ կ'ուզէք: Ամբողջ բազմաէջ հայ հանդէսներ ունանի թարգմանութիւններով կը լեցուին, անպէտք եւ յաճախ անբարոյացուցիչ: Հարիւրաւոր էջեր քինախնդիր քննադատութիւններու կը զոհուին, ուրկէ ո՛չ թէ լոյսը կը ժայթքէ, ուրկէ ոչ թէ գիտական կամ գրական բնոյթ ունեցող խնդրոյ մը լուսաբանութիւնը կը հետեւի, այլ գրեթէ միշտ կը պուրթ-

կայ անձնական աղտոտ կրքերու եսական զարչանոտութիւնը, հասարակաց մաքրը թունաւորող եւ բարոյականութիւնը խաթարող մերկացումներու ժպրհանքը:

Եթէ չունինք նախաձեռնութիւնը մեր պարբերական մամուլը իր իսկական հողին վրայ ղեկավարելու, գոնէ հետեւինք լուսաւորուած աշխարհին նմանօրինակ հրատարակութեանց, ու չզոհանանք զանոնք միմիայն գնահատելու բլշացումովը:

Վէպը կամ վիպակը իր մասնաւոր տեղը գրաւած է եւրոպական պարբերական մամուլին մէջ, ու եթէ կ'ուզէք քննադատութիւնն ալ: Բայց ուսումնասիրութիւններու, միտքը ու հոգին բարձրացնող գիտական եւ բարոյական ծանօթութիւններու ընծայուած կարեւորութիւնը անբաղդատելի կերպով լայն ելքերու հասած է, ու, իրօք, հոտ է պարբերական մամուլի գոյութեան իրաւունքը եւ ճշմարիտ կոչումը:

Մասնագիտական հանդէսներու գոյութիւնը խիստ հասկընալի է. անոնք իրենց խօսքը կ'ուղղեն մասնաւորներու ու անոնցմէ միայն կը հասկցունին. բայց հանդէս մը որ բազմակողմանի ծրարիր մը կ'ընդգրկէ, ջանալու է բազմակողմանի հմտութեամբ ներկայանալ: Եթէ վէպիկներու կը զոհուին այսօր հանդէսները գրեթէ անբացառաբար, գուցէ այդ ալ իր մեղմացուցիչ պարագաները ունենայ: Հասարակութեան միտքը անով միայն շոյուած է մինչեւ այսօր, հասարակութիւնը անով միայն կարծած է տեսնել իտէալ հանդէս մը ու միեւնոյն հասարակութիւնն է գարձեալ որ անոր միայն կուտայ իր քաջալերութիւնը: Եթէ ընթերցողներու ախորժակները կը կառավարեն մամուլը, այնքան ճիշդ է ըսել որ այդ ախորժակները կերտուած են մամուլոյ ներկայացուցիչներու արտադրած սնունդի համեմէն:

Կը մնայ ուրեմն բանալ ուրիշ ուղի մը, ուրկէ պիտի քալէ, իր բոլոր խանդավառութեամբը, միեւնոյն ընթերցող հասարակութիւնը, այնքան հրապուրանքով եւ թելադրականութեամբ՝ եթէ ոչ աւելի:

Բայց ո՞վ պէտք է բանայ այդ նոր շաւիղը. ո՞վ պիտի հարթէ անոր սկզբնական գծուարութիւնները:

Այս պարագային հարցը կը կնճոտի, ու մեր մտաւոր աղքատութիւնը իր բոլոր արգահատանքի ցնցոտիներով մեր առջեւ կը ցցուի: Այն գերակշռութիւնը որ իրենց զառամութեամբ ու հնամուլ ուղղութեամբ շահած են մեր պարբերական մամուլի երբեմնի ներկայացուցիչները, հարկ է որ չէզոքացուի. ու միշտ յարգելով իրենց գործը եւ իրաւունքը՝ ամէն ջանք ի գործ դնելու է այդ երբեմնի գրական ղէմքերը նիւթական փոքր ի շատէ գոհացուցիչ վիճակի մը մէջ դնել. ու եթէ քիչ արտադրելու զատապարտուին, այդպէսով, գոնէ դիւրութիւնը ընծայած կ'ըլլան հակազդեցութիւն մը առաջ բերելու ճիգին, մտքերու ուղղութեան

նորոգ գործին մէջ: Որպէսզի նոր հոսանքը ծաւալի, ընթերցողները նոր ճաշակի մը համակերպին ու զայն ողջագութենէն, առանց անմիջական քաջալերանքի սպասելու, խղճամիտ նուիրումով մը դէպի գործը, սպասելու է ժամանակին բարեշրջութեան: Ու հոս է իրական դերը ժամանակայարմար եւ օգտակար պաշտօն մը ստանձնող մեր պարբերական մամուլի ներկայացուցիչներուն:

Չարդարել գիտական եւ գրական բազմակողմանի ու սուսնասիրութիւններով հանգէսին առաջին էջերը, աւելցնել անոնց վրայ լուսաբանող եւ զտող քննադատութիւններ ու փակել հանդէսը լաւագոյն վիպակով մը, ահաւասիկ ընդհանուրին ուղղուած պարբերական հրատարակութեան մը լաւագոյն ծրագիրը:

Վէպը, հանգէսի մը մէջ, այլեւս նկատուելու չէ որոճալու եւ զարգանալու նիւթ մը, առկուսն եւ մտածել տուող յօդուածներու շարքի մը ընթերցումէն յետոյ, մտաքին յոգնութեան եւ զգայունութեան կազդուրիչ հովհանարը պէտք է ընդունիլ զայն:

Որպէսզի պարբերական մամուլը հեռզհեռէ իտէսլ երկւոյթ մը ստանալու չյամենայ՝ ողջախոհութեան եւ գործին պատասխանատու ծանրութեան գիտակցութիւնը ունենալու են, անպատճառ, անոր ձեռք կարկառող հրատարակիչները:

Ողջախոհութիւն հարկաւոր է, մամուլը հացի խնդրոյն խազալիք չդարձնելու ու անկարողներու ջոկատի մը հոն սպրդելու տեղի չտալու համար: Ողջախոհութիւն եւ գիտակցութիւն հարկաւոր է, իր զարգացումին իրաւասութեան սահմաններէն: չհեռանալու եւ միայն հոն արտադրելու համար:

Ինչպէս ամէն գործ, թերթ հրատարակելն ալ գործ մըն է. պէտք է որ խմբագիրն ու հրատարակադիրը անոր արդիւնքովը ապրին. մտաւոր առեւտուր մըն է անիկա, ու, ինչպէս ամէն առեւտուր, պէտք է որ իր նիւթական օգուտները արտագրէ անիկա ալ: Բայց մոռնալու չէ ընաւ, կօշկակարն ցիօշիկն . . . : Մ. Պ.

ԱՐՏԷՄԻՍ (Եգիպտոս-Փահիրէ). — Խմբագրական յօդուածին մէջ Մառի իղձեր միայն կը յերկրէ, անհատնում անուրոշութիւններ գրական վերացումներով չպարուած՝ առանց որ եւ է բառ արտասանելու «Երկար ժամանակներէ ի վեր, դպրոցական գրասեղաններու վրայէն իսկ» իր ամէնէն քրնքուչ, ամէնէն գգուելի իտէալին, հայ իգական սեռին համար իր հիմնած այդ թերթին հետեւելիք ուղիին բարոյական եւ ընկերական ըմբռնողութեանը մասին:

«Մայրեր տուէք ինձ, եւ ազգեր պիտի սամ ձեզ, ըսեր

է մեծ խորհող մը», կը բացազանչէ Մառի, ծայրայեղ խանդավառութեամբ մը ու կը յարէ. «Արեւիսի նպատակը պիտի ըլլայ պատրաստել օրիորդներ, ամուսիններ, մայրեր, որպէս զի օր մը հպարտութեամբ կարենայ ըսել, ահա՛ ձեզի մայրեր, սուէ՛ք ազգը»:

Գեղեցիկ նպատակ. բայց ի՞նչպէս պատրաստել մայրերը, ի՞նչ ծրագրով, ի՞նչ սորվեցնելով, ի՞նչ քարոզելով, — Մառի այս մասին ոչինչ կ'ըսէ առայժմ. — կառուո՛ր անտեսում. . . :

«Մեր ուղեգիծը» յօդուածը այնքան մութ է եւ ճապաղ. կը խօսուի, հոն ալ, հարեւանցի կերպով, միշտ երեւոյթներու վրայ, առնուած կին՞ զբաւած ընդհանուր ընկերական գիրքէն, եւ տեսակ մը ժամանակագրական վերլուծում կը տրուի անոնց, առանց սակայն եզրակացութեան մը վերջնական բառին հասնելու: Բան մը ընել, այո՛, գեղեցիկ բան մը, բայց զայն ընելէ առաջ պէտք չէ՞ զիտնալ թէ ի՞նչ բան է ըլլուելիքը: «Հայ կին՞ մօտաւոր ապագայ մը, անոր կեանքին ինքնուրոյն ծրագիր մը, գրականութեան առողջ հոսանք մը ստեղծելու եւ զայնս մշակելու համեստ փափաքը եղաւ Արեւիսի հրատարակութեան հիմնարկէքին ոգին»: Կը սիրենք հաւտայ որ իրենց սկսած գործին կընձոտութեան գիտակ, Արեւիսի հրատարակիչները անկարողներ ըլլալու մտածումը չպիտի արթնցնեն մեր մտքին մէջ:

Ուրիշ յօդուած մը «Եւրոպայի կանանց շուրջ»ը յուստեսօրէն կը քննէ քաղաքակիրթ աշխարհի կին՞ ընկերական գիրքը, ու հայ կին՞ համար բարոյապէս աւելի բարձր հորիզոններ կը մաղթէ:

Բազուէն նամակ մը խաբուած եւ պոռնկատուն առաջնորդուած աղջիկի մը պատմութիւնը կ'ընէ: Յետոյ բանաստեղծութիւններու շարքի մը կը հանդիպինք: Արարական կեանքէ առնուած վիպակ մը Մառիէն:

«Կնահան» խորագրով յղրճուկ բանաստեղծութիւն մը դարձեալ, որ, ինչպէս կ'երեւի, լորճունքոտ բերնով ու թարախոտ մտքով պփգալի Տերվիշի մը ճափատուքներուն նախաբանն է, ո՛չ նիւթը, այդ գրուածքին, ո՛չ բռնազրօսիկ ոճի մը գարշատեսիլ պատկերները, ո՛չ մտատիպարուած շնական եւ ապերսան սանձարձակութիւնը եւ ոչ իսկ «աշուղական երգերու», — օ՛, հրայրքները ալտոտ սրտերու, — բնաբանը, իրաւունք կուտային՝ կնոջական ամօթխածութիւնը այդքան վայրագօրէն վերաւորուող, այդ անպարագրելի կտորը «կիներու օսկան» տիտղոսը կրող հրատարակութեան մը մէջ զետեղելու: «Տարեգլխու քրոնիկ»ի մը կը յաջորդէ Տիկին Տիւսաբի «Կենսագրական»ը, ու Արեւիսի Ա. թիւը կը վերջանայ «Մագթադինէ» թերթօնով եւ մանր լուրերով:

«Մագթադինէ» թերթօնն ալ խիստ անյաջող ընտրանք մըն է:

Մեր սպաւորութիւնը առաջին համարէն սա եղաւ որ շեղջակուտուած բառերով, յաջող ու անյաջող ֆուազնի-րու ճարտարւորումով, նիւթերու յախուռն ընտրանքով հրատարակութիւն մը պիտի ըլլայ Արճեւիս ու անհամա-պատասխան ան միջավայրին, ուր հայ կիներ կ'ապրի, այն ցեղային ձգտումներուն, զոր ան ունի, այն զարգացումի աստիճանին զոր ան ստացած է եւ վերջապէս այն գերին զոր ան կոչուած է խաղալ մեր ազգային ու մտաւոր վե-րածնութեան գործին մէջ:

Հայ կիներ, այսօր, բուն երկրին մէջ, իր ճշմարիտ հո-ղին վրայ, տպէտ պայմաններու տակ, Արճեւիսի ուղղու-թեամբ հանդէսէ մը գայթակղութեան ու վատթարացումի ներշնչումներ կրնայ ստանալ միայն: Ու անտարակուսելի է ասիկա, որովհետեւ, առանց ընդունելու կնոջ համար բա-ցարձա՛կ եւ անկաշկանդ սկզբունք մը, մեր արական սեռն ալ տակաւին օժտուած չէ անկայս զարգացումով մը, ոչ-նախապաշարեալ ձգտումներով, կնոջ այդ երեւակայական եւ անբնական ազատութիւնը ըմբռնելու համար: Կնոջ որ եւ է իրաւունք գծելով մեր միջավայրին մէջ, ամէնէ ձա-խող դո՛րժը ըրած կ'ըլլանք, եթէ այդ իրաւունքները յար-գելու ընդունակ եւ կարող այրեր ալ դո՛տուին: Կնոջ ըս-տրկացմանը առանց կուսակից ըլլալու, յարգելով անոր յարաբերական իրաւունքները իբր մայր, իբր հաստատուն տաբո՛ մարդկային սեռի զօրացման, երբեք չենք կրնար ընդունիլ անոր համար ուրիշ դեր մը՝ լաւ մայր մը ըլլալու գերէն աւելի, որով ան կոչուած է միայն՝ բարոյական դաս-տիարակութիւնը զօրացնելու իր զաւակներուն մէջ, որոնց առաջին քայլերը կ'ուղղէ, որոնց աշխարհի առաջին խօսքը կ'արաստանէ: Բարոյականով եւ ֆիզիքականով օժտուած առողջ մայրեր հարկաւոր են մեզ, եւ ոչ զարգարուած մտքով ձղձիմ եւ տկար էակներ, որոնք բնութեան անբնական ար-տադրութիւնները կարելի է նկատել. որոնք կորսուածներ են, այսպէս խօսելով, մարդկութեան համար, ըլլալով շեղումներու զոհեր:

Իգական սեռը, ըսինք որ մարդկութեան հաստատուն տարրն է, ու այդ բանը ճիշդ է, որքան մարդուն՝ այնքան կենդանիներու եւ բոյսերու համար: Գիտական հիմ տալով խնդրին, կինը պէտք է զարգանայ այնքան որքան հարկա-ւոր է, մանուկ մը լաւապէս կրթել կարենալու համար, ու այդ զարգացումի շրջանը պէտք չէ շատ ալ երկար տեւէ որ միշտէ կնոջ փափուկ կազմաբանութեան, գործարանաւոր-ութեան: Երբ հասունութեան շրջանը կը հասնի, կինը միակ հոգ մը ունի, իր ունենալիք զաւակներու բնախօսա-

կան չըջանք լաւ կերպով անցնել: Երբ այդ սեռային պարտքը կատարէ, կինը արդէն կազմաբանական տեսակէտով յոգնած կ'ըլլայ, ու այդ պահուն ալ հանգստի չըջանք կը սկսի իրեն համար, ուր՝ ան ընկերական վարիչ դեր մը ստանձնելու յաւակնոտութիւնը չկրնար երբեք ունենալ:

Ուրեմն Արսէնիսի դերը, իբր հայ կիներու օնկան, պէտք է ըլլայ ցոյց տալ անոնց լաւ մայր ըլլալու հարկաւոր յատկութիւնները եւ անոնց դիւրացնել այդ ճամբով զարգանալու եւ պատրաստուելու գործը: Կնոջ կեանքի պատահարներուն, հանդիպած սիրային կամ պոռնկային դժբաղդութիւններուն արձագանք ըլլալ՝ օրագրական կարեւորութիւն ունի միայն. մասնաւոր դէպքերէն կարելի չէ ընդհանուր եզրակացութիւններ հանել, եւ, նմանապէս, դատելով այրերու իրաւունքներէն՝ անբնական կ'ըլլար իրաւանց եւ ընկերական ուրոյն սահմաններ անօրինակ կ'նոջ համար: Այդ վերջին պահուն՝ ընկերական կարգերու դարաւոր եւ անպիսի չէնքը խախտելու պէտքը կ'ըլլայ, որուն նկրտիլ ծիծաղելի անհեթեթութիւն մըն է լոկ:

Հայ կինը իր ներկայ պայմաններու մէջ, իր գրաւած ընկերական յարաբերական դիրքին մէջ, ի՞նչպէս կրնայ լաւ սերունդ մը պատրաստել. հոտ է Արսէնիսի ճշմարիտ գործը, հոտ՝ իր դերին իրականացումը եւ յաջողութեան պազանիքը: Ա.—Մ

ԲԱՆՍԱՍԻՐ (Փարիզ). — Ինչպէս ուղղութեամբ նոյնպէս արտաքինով դուռնափոխուած եւ դուռնաթափուած է Բանաստեղծ: Փ. տարիքին երկու պրակները մխիթարական ապաստարութիւն մը չեն թողուր մեր վրայ: Պ. Բասմաջեան, բայց տեսէք ինչպէս կը բացատրէ հնագիտական-քանասիրական ուղղութիւնէն իր այս շեղումը. «Անոնք որոնք հակառակ կարծիք յայտնեցին այս նոր ծրագրի նկատմամբ, վախճալով սր մեծ անդ չտրուիք հնախոսական եւլն. ուսումնասիրութեանց» պէտք է գիտնան որ թերթ մը միայն, փախագով, պոստսոնական հաւնակրոսթիսներով չապրիր, այլ ՎՃԱՐՈՂ բաժանորդներ հարկաւոր է, դրամ պէտք է:» Այս պարզամիտ յայտարարութեան մէջ, պ. Բասմաջեան մոռցած է մտածել թէ միայն դրամ հարկաւոր չէ այս կամ այն ծրագրով թերթ մը հրատարակել կարենալու համար, մտաւոր պաշար, ձեռնարէցութիւն եւ բազմակողմանի հմտութիւն հարկաւոր է հնագիտական աշխարհէն դիտական եւ գրական աշխարհը ցատկոջ խմբագրին համար: Թող չվշտանայ պ. Բասմաջեան երբ իրեն նկատել տանք, մեր բոլոր բարի կամեցողութիւնը դնելով իր յաջողութեանը հետ, թէ ինքը միջակ մըն է, սեպածեւ միջակ մը, կարենալ կառավարելու գրական եւ գիտական թերթ մը, ուր բացի մտաւոր պաշա-

բէն հայ լեզուի բացարձակ հմտութիւնը եւ գրելու ճարտար կարողութիւնը հարկաւոր է: Առաջին երկու համարները որ եւ է նոր բան չեն տար ո՛չ գրական եւ ո՛չ գիտական սեռակէտներով, համարներ սակայն՝ որ Փարիզի նման լուսաւոր կեդրոնէ մը օր կը տեսնեն: Աւելի օրացրողի ընտրողականութիւնը մը կը վերհանենք հոն քան թէ լուրջ եւ հրահանգիչ հանգէսի մը տնօրինական կարողութիւնը: — Ու գիտական լուրերու բաժնին մէջ կը կարգանք սա հետաքրքիր (!) լուրը (նորութի՛ւն մը իրօք գիտական աշխարհին մէջ). «Դօկդ.*** որ իրեն մասնագիտութիւնը ընտրած է կանանց հիւանդութիւնները, . . . վերստին հաստատուած է Պարիս. . . »:

Պ. Բասմաջեան պարսաճանաչութեան եւ ողջամտութեան գրաւականը տուած պիտի ըլլայ թէ խոհեմութիւնը ունենայ վերստին առանձնանալ իր հնազիտական խորհրդաւոր աշխարհին մէջ, ուր պիտի սիրենք աւելի յարգանքով տեսնել զինքը:

Կ. Կ.

ԲԱԶՄԱՎԷՊ եւ ԳԵՂՈՒՆԻ. — Վենետիկի հայերուն հանգէսը իր յաւելուածական Գեղարևիով, ժամանակայարմար ուղղութեան մը սահմանները կը թեւակոխէ: Այդ նոր երեւոյթը մեր վանական հայերու ըմբոնողութեան սրութիւնը կ'ապացուցանէ, ու այդ բանին համար զիրենք շնորհաւորել մեր սիրուն մէկ պարտականութիւնը կը համարինք:

Կը բաղձանք Գեղարևին աւելի խնամուած տեսնել, աւելի փոքրածաւալ գիրքով բայց կրկնուած էջերով, այժմու դիրքը մեծապէս կը վնասէ անոր գեղարուեստական երեւոյթին: Դարձեալ Բազմալեպ կրնար աւելի քիչ տեղ տալ օտար թատերական եւ ուրիշ կտորներու թարգմանութեանց եւ զօրացնել ազգային գրականական բաժինը, ինչ որ աւելի հետաքրքիր պիտի դարձնէ Ալիշաններէ եւ Հիւրմիւզներէ երբեմն խմբագրուած պատկառելի ամսագիրը:

Ա.-Մ

Յ Ա Յ Տ Ա Ր Ա Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Հանապատասխանի բաժանորդագրութիւնը կԱՆԽԻԿ Է : Աժէն անոնք, որ մեզ կը դիմեն բաժանորդ գրուելու, թող բարեհաճին միեւնոյն աստեղ իրենց բաժնեգիրը կանխիկ ղրկել, որպէսզի թերթի առաքման միջոցին յապաղումներ չպատահին :

Անոնք որ՝ «Համալսարան»ի երեք համարները ստացած ու պահած են, կանոնաւոր բաժանորդ պիտի նկատուին :

Երրորդ անգամն ըլլալով՝ կը յայտարարենք Ա. Շրջանի բաժանորդներուն, որոնք տակաւին չեն վճարած, թէ պիտի խնայենք իրենց այս անգամ ալ ու անուննին կրապարակել պիտի յետաձգենք մէկ ամիս եւս : Յուսանք թէ գոնէ՝ ամենատարրական քաղաքավարութիւնը պիտի ունենան մեզի խնացնելու թէ երբ կը փափաքին վճարել :

Ը Ն Թ Ե Ր Ց Ա Ր Ա Ն

Պ Ա Տ Կ Ե Ր Ա Չ Ա Ր Դ

(Նախակիրքստան — Բ. Տարի)

ԿԱՐԳԱՆ, - ԽՕՍԻՆ, - ԳՐԵԼՈՒ ԴԻՈՒԹԵՍՄ

(ՄԻԹԱՐ ՊՈՆՏՍՑԻ)

Այս մանկավարժական խնամուած (թէ՛ դրութեամբ, թէ՛ լեզուով եւ թէ՛ նկարներով) հատորը, մասնաւորապէս կը յանձնարարենք մեր մանուկներու դաստիարակութեամբ զբաղողներուն : Մեր մէջ ցարդ լոյս տեսած մանկավարժական դասական գրքերու մէջ լաւագոյն շարքն է որ մէկ երկու տարիէ ի վեր պ. Միքիթար Պոնտացի կը հեղինակէ : Առիթը ունեցած ենք արդէն այս Ընթերցարանին Ա. Տարիին վրայ մասնաւոր գնահատալից քննադատականով մը խօսիլ, մեր հանդէսին Ա. Շրջանին մէջ : Տեղի սղութեան պատճառաւ ուրիշ յարմար առիթի մը կը թողունք միեւնոյն բանը ընել այս երկրորդ տարիին համար :

Գնելու համար դիմել

Կրատուն Պալենց

Թիւ 20, Չաքմաքճըլար Եօզուչու. Կ. ՊՈԼԻՍ :

ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

ԳԻՏԱԿԱՆ ԵՒ ԳՐԱԿԱՆ ԱՄՍԱԹԵՐԻ

Բ. ՇՐՋԱՆ

Իւրաքանչիւր Շրջանին մէջ կուտայ 12 թիւ: Բաժանորդագրութիւնը թիւի վրայ է:

12 թիւ ամեն երկիր 10 ֆրանք, (4 բուբլի, 2 տոլար):
6 " " " 6 " (2 1/2 " 1ա. 20 ս.):

Տաճկաստանի եւ Պարսկաստանի համար 8 ֆրանք (40 դրշ. ոսկեգրամ):
6 թիւի բաժանորդագրութիւնը այս վերջին երկիրներու համար 5 ֆրանք (25 դրուշ):

Այն կրթական հաստատութիւնները՝ որոնք լայն պիւտճէ մը չունին, կրնան ստանալ 12 թիւը կէս բաժնեգինով, այսինքն 6 ֆրանքի:

Նամակ կամ բաժնեգին եւ թղթակցութիւն ղրկել Տնօրէն-խմբագրին՝

Missac Baghdassarian

4, rue Ortolan — PARIS (5)

«ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ»Ի ԳՈՐԾԱԿԱԼՆԵՐԸ

Ախլաթիս (Ռուսիա)	Արժ. Տ. Ներսէս քչյ. Համբարձումեանց
Դալիքժ (Պարսկ.)	Տօք. Կարապետ Փաշաեան
Եգիպտոս (Գահիրէ)	Պարոն Միհրան Չրաքեան
Թիֆլիս (Ռուսիա)	Արժ. Տ. Եղնիկ Աւագ քչյ. Երզնկեանց
Լին (Ամերիկա)	Պարոն Յակոբ Պէրպէրեան
Տրապիզոն	Պարոն Պ. Սիմաւոնեան

ՏՊԱՐԱՆ - ԳՐԱՏՈՒՆ " ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ " Ի

Ա. Շրջան Հանաչարանի (12 թիւ	առանց կազմի)	10	ֆրանք
" " " "	թղթակազմ	12	"
" " " "	կէս կաշի	15	"
" " " "	կէս կաշի ոսկեգոծ	20	"
Ֆրանսահայ պատկերազարդ բառարան (A—H) (Իշխան Գ. Լուսինեան)		25	"
Մկա Վախ Չունիմ (Գիւլստանցի)		—	50սանթ
Ուխտ (Բէլլուբէկեան)		1	"
Հոգեր (Վանան Թէքէեան)		3	"

Այս հրատարակութիւնները մեծաքանակ գնողներուն պահանջը ղեղձ կը լինի:

«ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ»Ի (Պ. Միսաֆ) սպարանին մէջ կը լինին ամեն տեսակ սպարազրական աշխատութիւններ խիստ խնամուած կերպով եւ պահանջուած կատարելով նրբութեամբ:

Յանձնարարութիւնները կանխիկ են եւ կը կատարուին ճշգրտեամբ եւ փութով:

«Համալսարան»ի Ա. Շրջանի համարները սպառելու վրայ են, մեր այն նոր բաժանորդները՝ որ կը փափաքին ունենալ «Համալսարան»ի Ա. Շրջանի համարները, կը մտնեն բացառաբար «կէս կաշի» կազմին համար 12 ֆրանք եւ «կէս կաշի ոսկեգոծ»ին 15 ֆրանք:

Տպարան-Գրատան վերաբերեալ ամեն յանձնարարութիւն ղրկել:

Imprimerie B. MISSAC

4, rue Ortolan — PARIS